

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Rodinná politika v podmínkách České republiky

Family Policy in terms of the Czech Republic

Student: Klára Hálková

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Michaela Tichá

Ostrava 2011

„Místopřísežně prohlašuji, že jsem celou práci, včetně všech příloh, vypracovala samostatně.“

V Ostravě dne 11. 5. 2011

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala Ing. Michaela Tiché za její vstřícný přístup a cenné rady, kterými přispěla k vypracování této bakalářské práce.

Obsah

1	ÚVOD.....	1
2	TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K RODINNÉ POLITICE	3
2.1	RODINA.....	3
2.2	VYMEZENÍ RODINNÉ POLITIKY	7
2.3	PRINCIPY, CÍLE A NÁSTROJE RODINNÉ POLITIKY	9
2.4	RODINNÁ POLITIKA V RÁMCI SYSTÉMU SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ.....	13
3	VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY V ČESKÉ REPUBLICE DO SOUČASNOSTI	19
3.1	DEMOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA POPULACE V ČR	19
3.2	VÝVOJ RODINNÉ POLITIKY.....	23
3.3	SOUČASNÁ SITUACE ČESKÝCH RODIN A JEJICH PODPORA	28
4	BUDOUCNOST RODINNÉ POLITIKY V ČR.....	40
4.1	PREDIKCE DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE	40
4.2	ALTERNATIVNÍ FORMY PRACOVNÍCH ÚVAZKŮ V ČR.....	43
4.3	KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY <i>DE LEGE FERENDA</i> , NÁVRHY A DOPORUČENÍ	45
5	ZÁVĚR.....	54

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

SEZNAM ZKRATEK

SEZNAM TABULEK

SEZNAM GRAFŮ

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHY

1 Úvod

„Stát by měl vhodným způsobem projevit svůj zájem a převzít svůj díl odpovědnosti za to, kolik nás bude a jací budeme.“ Jan Holčík (Šubrtová, 2006, str. 230)

Rodina je považována za základní a nejvýznamnější stavební jednotku společnosti a potažmo státu. Rodina spolu s rodinnou politikou v rukou politické moci prochází neustálými změnami, které jsou způsobeny zejména proměnami současné společnosti, na které musí stát reagovat prostřednictvím novelizací v této oblasti. Jedním z faktorů při rozhodování rodin v dnešní době o tom, zda mít či nemít dítě, je úroveň podpory jí poskytované prostřednictvím státu.

Účinná rodinná politika pojata komplexně by měla rodinu podporovat ve všech jejích základních sociálních funkcích. Tato pomoc ze strany státu by měla vycházet z přesvědčení, že péče o děti a jejich výchova není jen soukromou záležitostí rodičů, ale i významným prvkem úspěšného rozvoje společnosti. Podpora rodiny je významná sociální investice do budoucího rozvoje celé společnosti, a proto na ni nesmí být nahlíženo pouze jako na zátěž pro státní rozpočet. Nutná jsou i sociálně politická opatření, která se zaměřují na konkrétní rodiny s potřebou státní podpory ve stavu hmotné (sociální) nouze.

Rodinná politika má dlouhou historii, avšak větší odborné i mediální pozornosti se jí dostává v posledních letech, jednak v souvislosti s vypracováním *Národní zprávy o rodině* (2002) a na ni navazujících koncepcí. V současnosti se této oblasti dostává více pozornosti zejména v souvislosti s reformou důchodového zabezpečení vzhledem k demografickému stárnutí společnosti a prognózám tohoto vývoje s dopadem na budoucí generace.

Cílem této bakalářské práce je analýza rodinné politiky v České republice včetně zhodnocení vzájemných vazeb mezi populačním vývojem a rodinnou politikou.

Vzhledem k demografickému vývoji a jeho prognózám se v mé práci věnuji problematice podpory ze strany státu, zejména vlivu vládních opatření v rámci rodinné politiky na růst porodnosti. Vývoj sleduji na ukazateli úhrnné plodnosti. Zacílení práce je na období mateřství a rodičovství, se kterým souvisí obvyklý finanční propad rodiny a poté obtížný návrat rodiče zpět do zaměstnání. Nastiňuji čtenáři vývoj a vliv rodinné politiky od počátku 20. století do současnosti. V práci předkládám, jakými opatřeními stát podporuje rodiny v těchto ohledech a jakými prostředky umožňuje návrat rodičům zpět do zaměstnání,

to vše má vliv na rozhodnutí o potomstvu a následně se toto rozhodnutí promítá do demografického vývoje obyvatelstva.

Při zpracování bakalářské práce je využito deduktivně-teoretického metodologického přístupu, tzv. od obecného ke konkrétnímu spolu s deskriptivní analýzou.

Práce je rozdělena do následujících kapitol: druhá kapitola patří rodině, pojmu nám všem velmi blízkému a v současnosti velmi diskutovanému na politické scéně v souvislosti s úpravami v oblasti sociální podpory. V této kapitole se věnuji metodologickým přístupům k rodinné politice, funkcím rodiny, jejímu vymezení a formám podpory. Ve třetí kapitole se zabývám vývojem rodinné politiky v podmínkách České republiky od počátku 20. století do současnosti včetně podkapitol, kde se již více zaměřuji na jednotlivá opatření v oblasti této podpory, a to v oblasti finanční i nefinanční. Nastiňuji vývoj dávek sociální podpory v průběhu let včetně aktuální podoby, jejichž neustálá novelizace je matoucí nejen pro rodiče, ale mnohdy i pro samotný aparát spravující tuto oblast podpory. Více pozornosti v této kapitole věnuji slučitelnosti rodinných a pracovních rolí, vycházím z předpokladu, že možnost skloubení pracovní kariéry s péčí o dítě je jeden z hlavních faktorů při rozhodování budoucích matek o svém mateřství. Ve čtvrté kapitole zpracovávám aktuální situaci chystané sociální reformy spolu s problémem mezigenerační solidarity. Většina chystaných úprav by měla nabýt účinnosti k lednu roku 2012. Hodnotím vliv těchto opatření a doplňuji tuto část svými návrhy a doporučeními.

Podpora rodiny¹ ze strany státu je oblast zaujímající široký rozsah, vzhledem k rozsahu práce se nevěnuji analýze institucím péstounské péče, adopce atd., pouze se o nich zmiňuji. Při zpracování problematiky využívám odborné literatury, periodik, elektronických článků, informací a studií z portálu *Ministerstva práce a sociálních věcí* (vzhledem ke změnám od 1. 1. 2011) a publikací z portálu *Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí*. Ze zákonů, které upravují oblast rodinné podpory, pracuji především se *Zákonem č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění*, v oblasti mateřské a rodičovské dovolené použiji *Zákoník práce*. Dále využívám dat z portálu *Českého statistického úřadu* a *Eurostatu*. Seznam veškeré použité literatury a dalších zdrojů, které jsem pro tuto práci využila, uvádím v abecedně seřazeném seznamu na konci této práce.

¹ O tom, že je rodina důležitou stavební jednotkou populace svědčí každé čtyři roky pravidelně se konající *Mezinárodní populační konference*. Poslední, v pořadí 15. konference, konané 27. 9. - 2. 10. 2009 v Marrakechi, se účastnili autoři z 85 zemí světa včetně ČR.

2 Teoretické přístupy k rodinné politice

2.1 Rodina

Rodina, jako nejstarší a základní sociální jednotka společnosti, nebyla vždy vázána na podporu ze strany státu. Dříve byl mnohem větší důraz kladen na *mezigenerační solidaritu* v rodině. Rodiny měly více potomků, kteří se o rodiče ve stáří postarali a naopak staří rodiče pomáhali s výchovou vnoučat. Tradiční bylo vícegenerační soužití pod jednou střechou. S postupem času a vlivem změn společnosti se z vícegeneračních rodin staly rodiny nukleární (tzn. rodiče a děti) a rodina se pomalu stávala závislejší na podpoře státu ve finanční i nefinanční oblasti. Ve většině států je rodina předmětem zvláštní podpory prostřednictvím opatření rodinné politiky, která je nedílnou součástí sociální politiky státu, známou také pod pojmem *stát blahobytu*, neboli *welfare state*. Barr (1998) vymezuje tři směry k jeho analýze:

- **Libertarianismus** - politická ideologie, základním znakem je svoboda jednotlivce, právo na soukromé vlastnictví a volný trh. Zastánci tohoto směru prosazují volný trh a minimální zásahy státu do ekonomiky, odmítají intervencionismus. Navazuje na klasický liberalismus. Mezi zastánce této ideologie řadíme Hayeka či Friedmana.
- **Liberalismus** – základní hodnotou této ideologie je svoboda. Často se tomuto směru přezdívá „střední cesta“. 1. Kapitalismus je považován za nejefektivnější systém. 2. Kapitalismus nese hlavní náklady v oblastech chudoby a nerovnosti. 3. Vláda může dopady v oblastech chudoby a nerovnosti ovlivňovat, zlepšit postavení občanů ve společnosti.
- **Kolektivismus** – označuje postoj a ideologie, které vidí jednotlivce zejména jako součást nějakého celku. Vychází z neexistence svobody jednotlivce a trhů, avšak důležitým aspektem je zásada rovnosti. Tento přístup je nezbytnou součástí totalitních ideologií. Z tohoto směru vycházejí ideologie socialismu a marxismu.

Na rodinu lze nahlížet z více vědních disciplín, například pojetí rodiny z pohledu sociologie, ekonomie, práva. I samotní autoři v rámci těchto disciplín se svým pojetím liší. Dle Krebse (2010, str. 374) je v moderní rodinné politice „za rodinu pokládán soubor

společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi nebo jednoho rodičů s dítětem nebo dětmi. Protože s manželskými nebo partnerskými páry nebo jednotlivci a dětmi často žijí i jiné osoby, lze užívat v tomto smyslu přesnějšího pojmu rodinná domácnost, jejímž jádrem je úplná nebo neúplná rodina“.

Výrost (1998, str. 304) rodinu definuje jako „*jakýsi nejuniverzálnější socializační činitel, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se, jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, k sobě samému i společnosti obecně*“.

Možný (2002, str. 99) definuje rodinu v nejširším vymezení jako „*institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti*“.

Sociologické pojetí rodiny nalezneme také v Jandourkově Sociologickém slovníku (2007, str. 206): „*Rodina: Forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je r., jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd.*“

Z **právního** pohledu není v právním řádu České republiky (ČR) definice rodiny jednoznačně zakotvena. Rodina není výslovně specifikována, avšak dle právního řádu za rodinu pokládáme především rodinu založenou manželstvím, viz *Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.*, který institut manželství a vztahy mezi rodiči a dětmi upravuje. Rodinu lze však zároveň chápat i jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny nejen manželskými a příbuzenskými, ale i jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.

Z pohledu **ekonomie** je rodina významným ekonomickým agentem. Rodina sehrává roli nejen jako spotřebitel a zdroj práce, ale má také roli původce lidského a sociálního kapitálu a pozitivních externalit.

Rodinou – potažmo populací – se jako první, kteří ji postavili do středu zájmu hospodářské politiky, zabývali merkantilisté. Merkantilisté „*podporovali růst populace*

(včetně imigrace) s jednoduchou argumentací: čím více lidí, tím větší národ, tím více vojáků a daňových poplatníků, kteří zvětšují bohatství panovníka a státu“ (Loužek, 2004, str. 15).

Z pohledu ekonomie je zajímavé uvést mikroekonomickou teorii reprodukčního rozhodování. Dle teorie chicagské školy je možno děti vnímat jako spotřební statek nebo jako kapitálový statek. Průkopníkem této teorie je Gary Becker (Loužek, 2004, str. 35), podle něj si rodiče pořízují „*děti jako spotřební statek, protože z nich mají nějaký užitek. Do dětí jako kapitálového statku investují rodiče, protože si od nich slibují určité výnosy v dlouhém období.*“ Tato teorie dle mého názoru měla zajisté svůj význam v dobách, kdy rodiny byly zcela závislé na mezigenerační solidaritě, kdy neexistoval systém sociálního zabezpečení ze strany státu. Je možno odvodit teorii, že čím více měli rodiče dětí, tím lepší mohli očekávat zabezpečení ve stáří skrze péči a finanční podporu od svých dětí. Vzhledem k současnosti již nelze hovořit o tom, že rodiče ve svých dětech vidí své zabezpečení na stáří z hlediska finančního, spíše lze teorii aplikovat v oblasti potřeby rodinné sounáležitosti, vzhledem k citové vazbě mezi rodiči a dětmi.

Podpora rodiny, základní jednotky společnosti, je obvykle realizována opatřeními z oblasti právní, ekonomické a sociální. „*Nalézt odpovídající definici rodiny je obtížné nejen s ohledem na různé oblasti použití tohoto pojmu, ale i vzhledem k proměnlivým hodnotovým východiskům v závislosti na kulturním a civilizačním prostředí dané společnosti.*“ V nejširším pojetí je rodina chápána jako celek „*rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity*“ (Národní zpráva o rodině, 2004, str. 9).

Rodina, podle Národní koncepce rodinné politiky (2005, str. 3), „*je prostorem, ve kterém dochází k formování osobnosti člověka, prostorem tvorby lidského kapitálu, výchovy a růstu budoucích generací. Jako taková je bezesporu základní a nejvýznamnější jednotkou naší společnosti. Na její prosperitě závisí udržitelný rozvoj naší společnosti, rozvoj kulturní, sociální i ekonomický.*“

Funkce rodiny

Jednou z hlavních a stále nenahraditelných funkcí rodiny ve společnosti je její biologicko-reprodukční, resp. generativní role. Dále jsou uváděny funkce jako pečovatelská, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální, socializačně výchovná. V období totalitních režimů byla socializační role rodiny potlačována a nahrazována státním systémem organizované výchovy. Už první pětiletka plánovala navýšení počtu zaměstnaných žen, plánovalo se „výrazné zvýšení počtu dětí umístěných v jeslích a rozšíření kapacity státních útulků. Rozšiřovala se síť školek spolu s rozšiřováním jejich denního provozu“ včetně prosazování nové, pokrokové instituce známé pod označením „týdenní jesle“ (Freiová, 1998, str. 11). Jednalo se o takzvaný paternalistický přístup státu prostřednictvím centrálních rozhodnutí. Výlučně závislá na rodinném životě je dosud funkce regenerační a podpůrná, zahrnující veškerou vzájemnou emocionální podporu jednotlivých členů rodiny, ale také případnou finanční či hmotnou pomoc. „Zatímco hmotně a finančně podpůrnou roli přejímá od 19. století stále více sociální stát, emocionálně-stabilizační funkce je stále více centrální úlohou fungování rodiny.“ Pro výchovu zdravých a emocionálně stabilních dětí je základním předpokladem zdravě fungující rodina. „Některé základní funkce rodiny, především v oblasti socializace a vzdělávání ve vztahu k reprodukční úloze rodiny, jsou souhrnně označovány jako tvorba tzv. lidského kapitálu“ (Národní zpráva o rodině, 2004, str. 10).

Jako všude, i na funkce rodiny se každý autor dívá svým pohledem. Například Kraus (2008) uvádí následující členění rodinných funkcí:

- biologicko-reprodukční: význam funkce je vysoce přínosný jak pro společnost jako celek, tak také pro jedince, kteří rodinu tvoří;
- sociálně – ekonomická: zahrnuje řadu aspektů, rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti;
- ochranná (zaopatřovací, pečovatelská): funkce, jejíž důležitost je nevyčíslitelná, spočívá v zajišťování životních potřeb nejen dětí, ale všech členů rodiny;
- socializačně – výchovná: ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života;
- rekreační, relaxační: aktivity tohoto typu se týkají všech členů rodiny, ale pro děti mají samozřejmě význam největší;
- emocionální: zásadní a nezastupitelná, žádná jiná instituce nedokáže totiž vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty.

2.2 Vymezení rodinné politiky

Pojem „rodinná politika“ není jednotně vymezen, avšak zařazením spadá pod oblast politiky sociální. Co se pod tuto politiku zahrnuje, je k nalezení v několika definicích různých publikací. Výrazněji medializovaná je rodinná politika od r. 2002, kdy nastoupila nová koaliční vláda, která se ve svém programovém prohlášení věnovala explicitně „rodinné politice“ samostatnou kapitolou a tím se jí dostalo výraznější pozornosti.

Za působnosti této vlády byla zpracována *Národní zpráva o rodině (2004)*² na základě úkolu vlády oddělením rodinné politiky MPSV. Podle *Národní koncepce rodinné politiky* (NKRP) je rodinná politika definována jako „*politika podporující rodinu ve všech jejích základních sociálních funkcích (prorodinná politika) vychází z přesvědčení, že péče o děti a jejich výchova není jen soukromou záležitostí rodičů, ale i významným prvkem úspěšného rozvoje společnosti*“. MPSV ČR ve své *Národní zprávě o rodině* (2004, str. 12) uvádí: „*Rodinnou politiku lze chápat jako soubor činností a opatření státu (resp. orgánů veřejné moci), která vědomě směřují k uznání a podpoře výkonu rodinných funkcí ve společnosti včetně finanční i nefinanční kompenzace nákladů na ně vynaložených, a to při současném vymezení sociálních forem, na něž se tato opatření vztahují.*“

Rodinná politika je vymezena mnoha rozličnými přístupy, např. Brdek (1998, str. 185) uvádí čtyři rozdílné přístupy k rodinné politice:

1. Rodinná politika **demografického typu** reagující na pokles porodnosti zaváděním propopulačních opatření (Francie, východoevropské země v 70. a 80. letech).
2. Rodinná politika **zaměřená na ochranu dětí**, zvláště dětí z méně majetných vrstev populace (Finsko, Dánsko atd.). Zde lze tento přístup chápat jako jedno z hledisek sociální politiky.
3. Rodinná politika kladoucí si za cíl poskytovat rodinám **možnost volby**, kupř. v rozhodování rodičů, zda budou o dítě pečovat sami, nebo ho svěří do péče předškolního zařízení. Přitom je možno volit mezi rozmanitými variantami rodičovské a institucionální péče o děti, v kombinaci se zkrácenými pracovními úvazky rodičů a proporcionálně prodlužovanou dobou rodičovské dovolené.

² Dne 15. září 2004 byla projednána vládou a vzata na vědomí s tím, že na jejím základě bude zpracována koncepce státní rodinné politiky. Tato zpráva čítá 226 stran a je dostupná z portálu MPSV.

4. Rodinná politika může být založena na **roli pohlaví** v souvislosti s jejich účastí na pracovním trhu. Tento prvek dominuje při koncipování tzv. rodičovské dovolené a stojí v základě politiky rovnoprávného postavení mužů a žen ve společnosti. V zemích s vysokou zaměstnaností žen je tento motiv rodinné politiky formulován v podobě „sladování rodinných a profesionálních funkcí“ a zahrnuje rovněž politiku mimořádné péče o děti (jedná se o předškolní zařízení, družiny mládeže a další organizace).

Dále je možná typologie rodinné politiky podle příbuznosti cílů systému a nástrojů. Krebs uvádí tři systémy (2010, str. 378), dle takzvané Esping-Andersenovy³ typologie:

- ❖ **Liberální systém** – předpokládá se zodpovědnost občana za své rozhodnutí a garance státní podpory pouze rodinám nacházejícím se v pásmu chudoby.
- ❖ **Sociálně tržní systém** – státní podpora rodin je poskytována na základně pracovního výkonu i testování příjmů rodiny.
- ❖ **Univerzalistický systém** – přístup zahrnuje státní podporu nezávisle na tom, zda jsou dávky sociálně potřebné, tzn. netestované dávky.

Esping-Andersenova typologie byla různými autory přejímána a adaptována. V posledních letech pak vykrytalizovaly minimálně další dva typy režimů (Matějková, Paloncyová, 2004)⁴:

- ❖ **Režim prorodinně orientovaný** (latinský) - je svým nevměšováním podobný režimu liberálnímu, od kterého se odlišuje důrazem kladeným na pomoc rodiny v ochraně svých členů proti ekonomickým a sociálním rizikům. Typická je nízká ekonomická aktivita žen.
- ❖ **Postsocialistický režim** (či režim transformujících se ekonomik) v souvislosti se změnami, způsobenými v 90. letech přechodem od socialismu k tržní ekonomice, občané museli čelit pro ně relativně novým sociálním problémům (chudoba, sociální vyloučení, nezaměstnanost, kterou minulý režim v podstatě neznal). Postupně se opouští od prvků paternalismu, nový systém usiluje o odpovědné sociální chování občanů, postupně vzniká soukromý sektor. Míra ekonomického

³ Dánský teoretik sociálního státu v roce 1990 ve své knize *The Three Worlds of Welfare Capitalism* poukázal na rozdílnost reálných sociálních států.

⁴ Pro podrobnější členění viz Příloha 1.

zapojení žen je v tomto modelu vysoká, systém sociálních dávek však v současné době často nemotivuje k pracovnímu zapojení.

„Toto rozdělení vychází z principů, kterými se politika příslušného sociálního státu vyrovnává s problémy pracovního trhu a se sociální stratifikací, a ze systému sociálních dávek a tak zdůrazňuje souvislost mezi zaměstnáním, rodinou a státem“ (Demografie, 2009, str. 237).

I přes typologii přístupů k rodinné politice nelze těmito modely vysvětlovat demografickou situaci a populační vývoj v jednotlivých zemích. Nehledě k odlišnostem mezi populační a rodinnou politikou jsou odlišnosti demografického vývoje způsobeny vzájemně se ovlivňujícími faktory závisujícími na kulturních modelech, životním stylu, hodnotové orientaci, náboženském přesvědčení, imigračním potenciálu atd. Proto jsou časté případy, kdy jsou populační křivky zemí s podobným modelem rodinné politiky velmi odlišné.

2.3 Principy, cíle a nástroje rodinné politiky

Principy

Pro účely koncepce sociálního zabezpečení se jeví jako účelné vycházet z následujících principů, které jsou respektovány v tržních ekonomikách. Uvedené principy bychom našli ve všech evropských ekonomikách, ovšem zejména míra participace se v jednotlivých státech výrazně odlišuje.

Krebs (2010) uvádí tyto principy:

- princip univerzality;
- princip uniformity;
- princip komplexnosti;
- princip adekvátnosti;
- **princip sociální garance** – správa sociálního zabezpečení všem občanům poskytuje garanci zabezpečení dosažení alespoň společensky uznávané životní úrovně na stanovené minimální hranici;

- **princip sociální solidarity** – rozvíjen by měl být ve dvou rovinách a to vertikální a horizontální. Zde je možno zmínit tak zvanou vnitrorodinnou solidaritu, která je založena na vzájemné odpovědnosti a sounáležitosti všech členů rodiny;
- **princip sociální spravedlnosti** - je interpretován zejména ve smyslu zabezpečování rovných příležitostí;
- princip ekvivalence;
- **princip participace** – snaha o navýšení míry spoluúčasti samotných občanů na řešení svých sociálních událostí.

Zvýrazněné položky jsou principy, které jsou v systému sociálního zabezpečení nejvíce využívány. Vzhledem k principům je potřeba posilovat odpovědnost v rodině a to z celé řady důvodů. Odpovědnost hraje důležitou roli v socializaci jedince a projevuje se v odpovědném postoji k práci a občanském či společenském životě, zejména však odpovědnost brání zneužívání pomoci, která přichází z vnějšího prostředí, zejména od státu a nestátních institucí, a tím odpovědnost občana napomáhá k odstraňování takzvaného sociálního parazitismu.

Cíle

Z širšího pohledu je možno říci, že hlavním cílem všech moderních ekonomik je podpora rodin směrem ke zmírňování narůstajících nákladů jednotlivých domácností, které souvisejí s péčí o své potomky, z pohledu státu se jedná o náklady investované do budoucí mladé generace.

Podle NKRP je základním cílem: *„Vytvořit všestranně příznivější společenské klima a podmínky pro rodinu, umožňující lidem realizovat vlastní životní strategie v naplňování partnerských a rodičovských plánů. Respektovat přitom diferencované zájmy a potřeby různých rodinných typů a členů rodin“* (Národní koncepce rodinné politiky, 2005, str. 9). Ze základního cíle se dále odvíjejí cíle obecné a specifické. Jedná se o:

- Posunutí rodiny do centra trvalého vnímání společnosti.
- Vštěpovat mladé generaci hodnotu rodiny a nutnost vlastního přičinění k její funkčnosti a stabilitě.
- Zaměřit se na změny v daňovém systému vzhledem k podpoře rodin.
- Rozvíjet rodinnou politiku jako celospolečenskou aktivitu za koordinace veřejné správy.

Jedním ze specifických cílů je: „*Koncipovat rodinnou politiku tak, aby rodiny mohly mít tolik dětí, kolik si přejí, a v době, kterou si zvolí.*“ Tento cíl dle mne vystihuje jedinou větou požadavek většiny českých rodin.

- Rodinná politika by měla podporovat soukromou iniciativu. Ještě stále se potýkáme s přesvědčením občanů přetrvávajícím z dob socialismu, že „stát se o všechny postará“.
- Snahou státu je pomocí opatření rodinné politiky posílit vážnost rodiny ve společenském vnímání.
- Nastavení optimálních podmínek pro výchovu dětí v současnosti, posílení přesvědčení občanů o prospěšnosti výchovy dětí v úplné a dobře fungující rodině. Tato snaha souvisí s cílem podpory státu rodinám v rámci zmírňování rostoucích nákladů spojených s péčí o dítě.

Zásady realizace podle NKRP (2005):

- Politická a správní reprezentace ČR musí prioritně přijmout za svá východiska rodinné politiky její prioritní charakter, dlouhodobost, otevřenost a snažit se o vybudování celospolečenského vnímání rodiny jako důležité jednotky společnosti.
- Koncepce si dává za prioritní cíl co nejlépe reprezentovat diferencované zájmy rodin na území státu vzhledem k realizaci rodinné politiky.
- Aby byla realizace úspěšná, musí být rodinná politika sladována s ostatními relevantními politikami, především s politikou sociálního začleňování, hospodářskou politikou, politikou zaměstnanosti, vzdělávací politikou, bytovou politikou, zdravotní politikou a politikou sociálního zabezpečení tak, aby byly posilovány vzájemné synergické pozitivní efekty a omezeny negativní vedlejší efekty jiných politik na rodinu.

Nástroje

Jelikož přítomnost dítěte v rodině představuje určitou finanční zátěž pro rozpočet⁵ rodiny, snaží se stát tuto zátěž snižovat za pomoci níže popsanych nástrojů. Smyslem podpory je, aby se dramaticky neprohlubovaly rozdíly v příjmech mezi rodinami s nezaopatřenými dětmi a bezdětnými rodinami.

⁵ Pro analýzu příjmové situace rodin na území ČR je velmi cenným zdrojem dat ČSÚ – sekce Statistika rodinných účtů.

Používanými nástroji k dosažení stanovených cílů rodinné politiky jsou především **přímé finanční transakce a dále nepřímá forma podpory**. Finanční podpoře bývá přiznáván statut jedné z nejdůležitějších forem podpory. V současném pojetí je finanční podpora chápána jako „*kompenzace nákladů života v rodině či jako „ocenění“ výkonu rodinných funkcí. Probíhá formou přerozdělení příjmů směrem ke společensky žádoucím skupinám domácností, a to několika způsoby. Přímá finanční podpora rodiny má v České republice podobu dávek plynoucích ze sociálního zabezpečení (dávky sociálního pojištění, sociální péče a státní sociální podpory)*“ (Národní zpráva o rodině, 2004, str. 112).

Do základní finanční podpory rodiny řadíme **dávky** plynoucí ze systému sociálního zabezpečení v rámci sociálního pojištění či sociální podpory spojené s péčí o děti, viz Diagram 2.1 (blíže se této problematice věnuji v další kapitole). Do nepřímé formy podpory řadíme přerozdělení finančních prostředků, tam patří zejména finanční podpora rodiny v daňové politice, příspěvky na bydlení (půjčky na bydlení mladým rodinám) a poskytování veřejných statků pro podporu péče a výchovy dítěte.

Základní myšlenkou **daňové podpory** je ponechat více finančních prostředků přímo v rodinném rozpočtu, zajistit tak soběstačnost rodiny, a její co možná nejmenší závislost na sociálních dávkách. Této podpory se využívá především v oblasti daně z příjmů fyzických osob prostřednictvím těchto daňových opatření:

- a. daňové zvýhodnění na vyživované dítě žijící s poplatníkem v domácnosti (poskytované formou slevy na dani, formou daňového bonusu, případně kombinací obou forem);
- b. odpočet na manžela či manželku (sleva na dani).

V dnešní době je jedním z největších, ale skrytých problémů společnosti slučitelnost rodiny a zaměstnání. Rodiče se snaží skloubit péči o děti s výdělečnou činností, a k tomu slouží opatření pro **slučitelnost rodiny a zaměstnání**. Rodině přátelské formy práce nejsou v ČR bohužel tak rozšířeny jako ve skandinávských či vyspělejších západních zemích. Jedná se nejčastěji o pružnou pracovní dobu, zkrácený pracovní úvazek, poloviční úvazek, sdílená pracovní místa nebo práce z domova. Tyto formy jsou velmi rozvinuty například ve Švédsku, kde se matky zapojují do pracovního procesu velmi brzy po narození dítěte, nepociťují vysoký výpadek příjmu v rodinném rozpočtu a nevypadávají z profesní role. Myslím si, že tímto směrem by se měli zaměstnavatelé v ČR ubírat a státní

aparát by měl podporovat vytváření těchto forem pracovních úvazků, např. formou daňových úlev pro zaměstnavatele.

V praxi si mohou matky většinou vybrat mezi prací na plný úvazek s odkázáním se na rozložení pracovní doby zaměstnavatelem s nutností využít jiné formy péče o dítě, anebo zvolit variantu zůstat po určitou dobu pečovat o dítě v domácnosti s finanční podporou státu (Maříková, 2010). Pokud matka pečuje o dítě v domácnosti, čerpá mateřskou a později rodičovskou dovolenou (kterou mohou využít oba rodiče). Taktéž se o dítě může starat v období kolem narození dítěte otec, pak se jedná o dovolenou otcovskou, která není velmi využívána.

Vzhledem ke **sladění práce a péče o dítě** je rodičům k dispozici síť veřejných zařízení pro péči o děti do věku 6 let. Do této veřejné péče se zahrnují mateřské školky, jesle (jejich boom byl za socialismu, nyní zůstal jen minimální počet těchto zařízení), nebo může vyjít zaměstnancům vstříc jejich zaměstnavatel s vlastní firemní školkou. Trend zřizování firemních školek pozastavila finanční krize, ale doufejme, že v tomto projektu firmy nepoleví. Vlastní pečovatelská zařízení budují nyní i vysoké školy, kde se postarají o dítě studující matce i zaměstnancům. Tento nápad je velmi přínosný, vzhledem k tomu, že stále více žen se ubírá směrem studia vysoké školy s následným budováním kariéry, čímž pak ženy odsunují své mateřství do pozdějšího věku. Nápad se ve společnosti setkává s kladnými ohlasy. První univerzitní školku zřídili v Praze na ČVUT a po jejím zřízení volají i sami zaměstnanci VUT a Mendelovy univerzity v Brně, na Masarykově univerzitě funguje alespoň dětský koutek, kam si zaměstnanci i studenti mohou svá dítky na „chvilku odložit“ (ČTK, 2010, 2011).

Do oblasti nástrojů rodinné politiky dále patří ostatní formy podpory rodiny finančního charakteru ve veřejném sektoru, např. slevy v dopravě či kultuře, speciální výhody poskytované rodině při nákupu produktů a služeb například v podobě rodinného vstupného atd.

2.4 Rodinná politika v rámci systému sociálního zabezpečení

Rodinná politika je součástí systému sociálního zabezpečení, který může v každé zemi nabývat jiné podoby vzhledem k sociálnímu citění dané země. Systém lze podle typických rysů zařadit do určitého celosvětově situovaného modelu.

Modely systémů sociálního zabezpečení

Ve světě je možno určit tři modelové situace systém sociálního zabezpečení, od kterých se pak návazně odvíjí podpora rodin s dětmi. Brdek (1998, str. 206) ve své publikaci uvádí tyto 3 modely s jejich typickými rysy (avšak podrobněji definuje první dva):

1. **Moderní liberální model** – příkladem jsou státy USA, Kanada. V těchto zemích neexistuje ucelený systém nemocenských a mateřských dávek, nejsou zde žádné programy dávek ve prospěch dětí a taktéž zdravotní pojištění nepokrývá zákonně celou populaci. Neexistuje zde síť testované sociální pomoci (tzv. *means-test*⁶). Osoby s nízkými nebo nezdanitelnými příjmy nemohou využít nároku na daňové dávky na dítě.
2. **Sociálně demokratický model** – model reprezentován v oblasti Skandinávie, typicky Švédsko. Švédský model zahrnuje v podstatě celou populaci do sféry hlavních oblastí sociální ochrany bez ohledu na to, v jaké situaci se rodina nachází. Hlavním cílem je potlačení chudoby a prosazování sociální solidarity a rovnosti. Pro tento model je charakteristická existence mnoha univerzálních dávek, naopak neexistence úlev v daňové oblasti.
3. **Moderní konzervativní model** - je založen na snaze zachovat statusové difference vzniklé na trhu. Stát zasahuje tehdy, jsou-li vyčerpány možnosti rodiny, obce či profesního sdružení postarat se o své členy.

V této oblasti se setkáváme s již zmíněným pojmem *welfare state*, typickým pro sociální politiku (pod níž spadá politika rodinná). Tento pojem označuje stát, v němž se prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž i věcí veřejnou. Do češtiny se tento pojem převádí obtížně, pokud vůbec, jednou z užívaných možností překladu je sousloví *stát všeobecného blahobytu* (Rosanvallon, 1991; Potůček, 1995, str. 35-36).

Vzhledem k sociálnímu zabezpečení, které rodinám zabezpečuje podporu v určitých situacích, je podstatnější spíše směr redistribuce nežli forma užívaného systému sociálního zabezpečení. Mareš (1999) uvádí následující směry distribuce:

⁶ Dávky směřující směrem k rodinám podléhají zkoumání majetkové a příjmové situace – v podmínkách České republiky se zohledňuje pouze situace příjmová.

- *Horizontální distribuce*, kde lze hovořit o přesunu prostředků z období relativního dostatku do období relativního nedostatku, příkladem je pojištění.
- *Vertikální distribuce*, která je založena na solidaritě bohatších vůči chudším.
- *Redistribuce mezi sociálními kategoriemi bez přihlédnutí k jejich pozici*, zde bývá za příklad uváděna podpora rodin osobami bezdětnými.

Z normativního hlediska si lze položit otázku: „Je distribuce spravedlivá či nespravedlivá?“ V každé zemi by se nám dostalo rozličné odpovědi, záleží na vnímání chudoby a spravedlnosti společností v dané zemi. Jak vychází se svými příjmy česká rodina, uvádí průzkum Eurobarometru, dostupný z portálu Ministerstva vnitra ČR (MVČR). Z výsledků průzkumu vyplývá, že „v České republice nemá na konci měsíce žádné finanční problémy 17 % rodin, více než dvě třetiny (69 %) vychází s financemi normálně a 13 % rodin má značné problémy.“ Osobně si myslím, že určitá podpora je na místě, avšak nesmí se zaměřovat za plnou náhradu pracovního příjmu.

V zásadě můžeme říci, že hlavním cílem rodinné politiky v současné moderní společnosti je ulehčení rodinám s jejich finanční situací – zmírňování narůstajících nákladů rodin prostřednictvím mateřské a následně rodičovské dovolené.

Systém sociálního zabezpečení na území ČR

Koncepce sociálního zabezpečení je dána historickým vývojem v dané zemi, národními tradicemi a mnoha dalšími faktory, které mají vliv na formování této pomoci. Základními determinanty jsou (Krebs, 2010, str. 180):

- Ekonomické faktory
 - velikost vytvořených zdrojů
 - cenová a mzdová dynamika
 - vývoj nezaměstnanosti
- Společensko-politické faktory
 - mezinárodně politické vlivy
 - sociální zabezpečení a vstup do EU
- Demografické faktory
 - stárnutí populace
 - demografické trendy
 - zdravotní stav obyvatelstva

Systémy sociálního zabezpečení v moderní společnosti lze rozdělit na tři vzájemně se propojující a doplňující oblasti při jednotlivých sociálních událostech, tzv. tři základní pilíře sociálního zabezpečení, které byly v ČR a přijaty zákony v roce 1992. Těmi jsou:

1. *Sociální pojištění*⁷: (zahrnující pojištění v nezaměstnanosti, důchodové, nemocenské a doplněno o pojištění zdravotní): jeho cílem je vyrovnat změny v příjmové situaci jedince během jeho života. Jeho použití reaguje na určitou sociální událost (např. ztrátu zaměstnání, nemoc, těhotenství, rané mateřství, stáří či invaliditu).
2. *Státní sociální podpora*⁸: komplexně upraveno *Zákonem č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře*⁹, ve znění pozdějších předpisů. Jedná se o systém sociálního přerozdělování ve prospěch osob ve společensky uznávaných sociálních situacích, především pak rodin s dětmi.
3. *Sociální péče* (= pomoc): je vázána na vyrovnání příjmové nerovnosti občanů, kteří se ocitli ve stavu hmotné či sociální nouze tak, aby mohli pokrýt své základní životní a sociální potřeby. Testován je příjem celé rodiny, nikoliv pouze jednotlivce.

Dávky plynoucí z tohoto systému sociálního zabezpečení budou rozebrány v následující kapitole. Z oblasti nemocenského pojištění se pro potřeby této práce dále zaměřím na dávky peněžité pomoci v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. V Tab. 2.1 jsou pro rychlou orientaci uvedeny výdaje na tuto oblast podpory v letech 2006 až 2009. Například hodnota výdajů v oblasti přídatků na dítě v roce 2007 činila 10 236 mil. Kč a v roce 2009 již pouze 4 736 mil. Kč. Důsledek spatřuji v novele vyplácení této dávky k 1. 1. 2007 (s působností pouze do konce roku, tzn. do 31. 12. 2007). Naopak rodičovský příspěvek navýšil svou hodnotu v roce 2007 oproti roku 2006, kdy bylo vyplaceno 13 526 mil. Kč, přes dvojnásobek na vyplacený objem 28 586 mil. Kč. Zde spatřuji příčinu v navýšení příspěvku na 7 582 Kč měsíčně a ve změně legislativy (zrušení

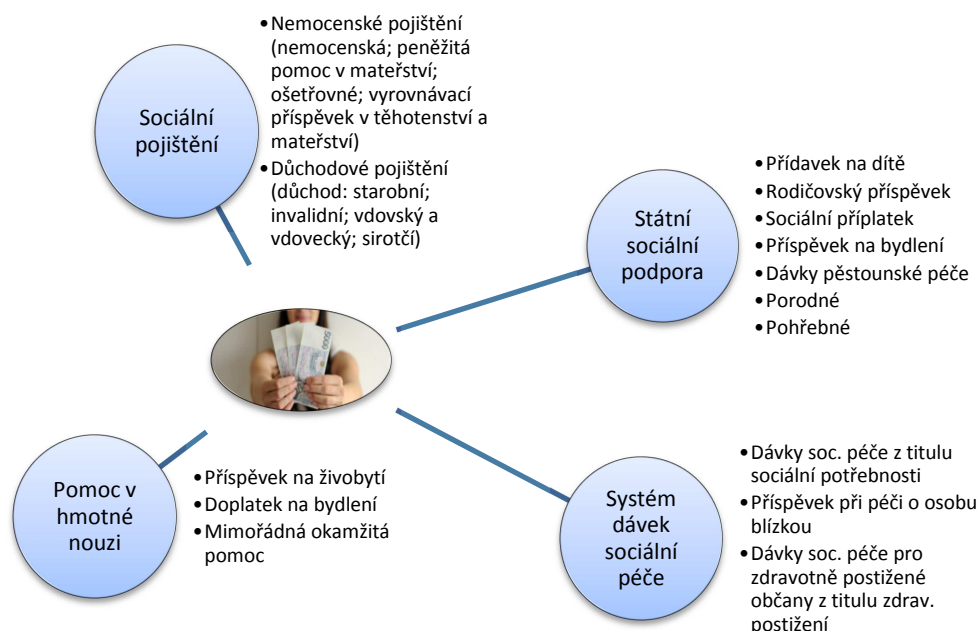
⁷ Dávky plynoucí ze sociálního pojištění jsou vázány na předchozí platbu příspěvků, tedy na status jedince coby zaměstnance či osoby samostatně výdělečně činné (s výjimkou zákonem definovaných případů, kdy příspěvky hradí stát).

⁸ Koncepce dávek státní sociální podpory a dávek sociální péče poskytovaných podle zákona o sociální potřebnosti vychází z kategorie životního minima, které je upraveno *Zákonem č. 463/1991 Sb., o životním minimu*, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ *Zákon o státní sociální podpoře č. 117/1995 Sb.*, byl přijat v roce 1995, upravil vyplácení dávek dle adresnosti.

podmínky životního minima, ŽM). Podle novely k 1. 1. 2006 příspěvek náležel rodičům s příjmem do 1,54násobku částky ŽM na výživu a ostatní základní osobní potřeby rodiče ve výši 3 696 Kč měsíčně (pokud byl rodič sám nezaopatřeným dítětem, tak v částce 3 897 Kč měsíčně).

Diagram 2.1 Systém sociálního zabezpečení v České republice

Zdroj: MPSV, ČSSZ; vlastní zpracování

Tab. 2.1 Dávky sociálního zabezpečení, ČR 2006–2009

	2006	2007	2008	2009
Vyplacené dávky nemocenského pojištění (mil. Kč)	32 773	34 671	31 882	26 033
z toho:				
nemocenské	26 963	27 881	24 769	18 215
ošetřovné	825	893	811	729
peněžitá pomoc v mateřství	4 981	5 893	6 297	7 084
vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství	4	4	4	5
Vyplacené dávky důchodového pojištění (mil. Kč)	261 464	282 877	305 536	331 704
z toho důchody:				
starobní vč. poměrných	188 949	203 933	222 105	243 636
invalidní vč. částečných	49 041	53 674	57 398	60 989
vdovské a vdovecké	20 734	22 366	22 967	23 825
Vyplacené dávky státní sociální podpory (mil. Kč)	34 042	48 532	41 883	41 082
z toho:				
přídavek na dítě	11 033	10 236	6 232	4 736
rodičovský příspěvek	13 526	28 690	28 294	28 586
ostatní	9 483	9 606	7 357	7 760

Zdroj: ČSÚ, vlastní úprava

Dávky

Dávky státní pomoci rodinám s dětmi určitým způsobem nahrazují či doplňují příjem rodiny, nebo řeší tzv. specifické sociální situace, viz Diagram 2.1. V případě jakékoliv dávky je nutné stanovit jednotlivé komponenty, které se na konstrukci dávky mohou podílet. Krebs (2010, str. 190) uvádí tuto obecnou konstrukci dávky:

1. věcný obsah dávky,
 - z hlediska míry a způsobu úhrady potřeb účastníka:
 - i. dávky zásluhové (závislé na výdělku)
 - ii. dávky univerzální (plošné, tzv. netestované)
 - iii. dávky individualizované (adresné)
2. osobní rozsah dávky (okruh příjemců),
3. výše dávky (hodnotové vyjádření),
4. doba poskytování dávky (časový rozsah),
5. změny v poskytování dávky.

Častou otázkou v rámci sociální politiky bývá, zda dávku vyplácet rodinám v závislosti na příjmu (případ tzv. testovaných dávek), nebo vyplácet plošně všem. K vyplácení testovaných dávek je zapotřebí vynaložení vyšších finančních nákladů i nákladů z hlediska času, a to jak ze strany státního aparátu, tak i ze strany žadatelů. „V některých případech se proto dodatečné administrativní náklady vyrovnají nebo dokonce převýší částky, které stát „ušetří“ tím, že někteří ztratí na dávku nárok,“ (Potůček, 1999, str. 115). V případech, kdy adresnost dávky vylučuje z jejího užívání jen malou část obyvatelstva, je jednodušší a ekonomicky výhodnější dávku aplikovat jako netestovanou.

Zakotvení rodiny v širokém spektru politických, ekonomických a sociálních vztahů, její formování a s rodinou související realizace rodinné politiky patří k nejobtížnějším úkolům, s nimiž se praktická sociální politika setkává a jejichž řešení se musí ujmout vládní moc. Tato oblast zabezpečení rodiny by měla být **stabilní**, pouze ve stabilním prostředí mohou rodiny očekávat určitou pomoc státu a mohou se klidněji připravovat na roli rodičovskou. Podmínka stability je však velkým problémem, v samotném politickém spektru nevládné shoda ohledně podpory rodiny, což můžeme doložit neustále se v poslední době měnícími podmínkami v systému dávek. Ve třetí kapitole se věnuji blíže dávám k podpoře rodiny a jejich vývoji.

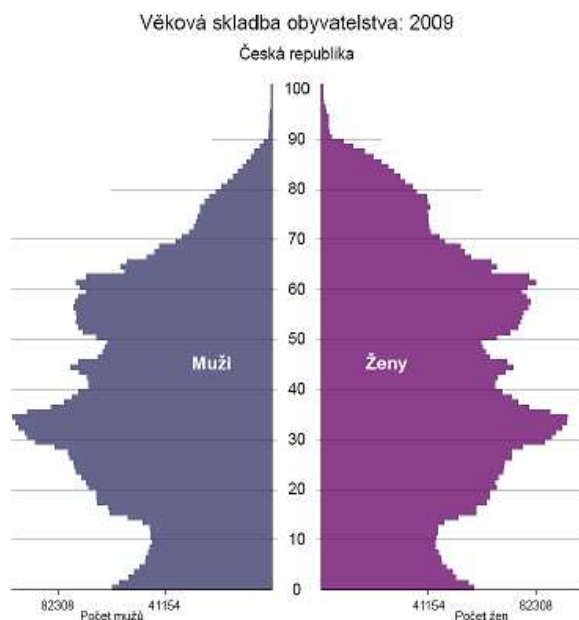
3 Vývoj rodinné politiky v České republice do současnosti

3.1 Demografická charakteristika populace v ČR

Obyvatelstvo ČR stárne, v poměru dětí k občanům starších 65 let převažuje starší obyvatelstvo. Hovoří se o tom, že populace vymírá, a objevují se snahy, jak tomuto jevu zabránit. Oblast zájmu navýšení počtu obyvatelstva skrze podporu porodnosti ze strany státu spadá do nástrojů populační politiky. Jelikož jsou cíle rodinné politiky spjaté s cíli populační (takzvané natalitní) politiky, která se snaží ovlivňovat svými nástroji reprodukční schopnost obyvatelstva, je vhodné vymezit základní pojmy spojené s populací a nastínit demografickou situaci ČR. K výkladu následujících pojmů je užito *Mnohojazyčného demografického slovníku* (Pavlík, Kalibová, 2005).

Věkovou a pohlavní strukturu obyvatel znázorňujeme přes věkovou pyramidu známou pod pojmem **strom života**, která graficky prezentuje početní stav populace podle pohlaví pro každou věkovou kategorii k určitému datu.

Graf 3.1 Věkové složení obyvatelstva k roku 2009

Zdroj: ČSÚ

Stav k 31. 12. 2009 byl 10,507 milionů obyvatel na území ČR, z toho 5,157 milionu mužů a 5,350 milionu žen.

Dle věkových skupin:

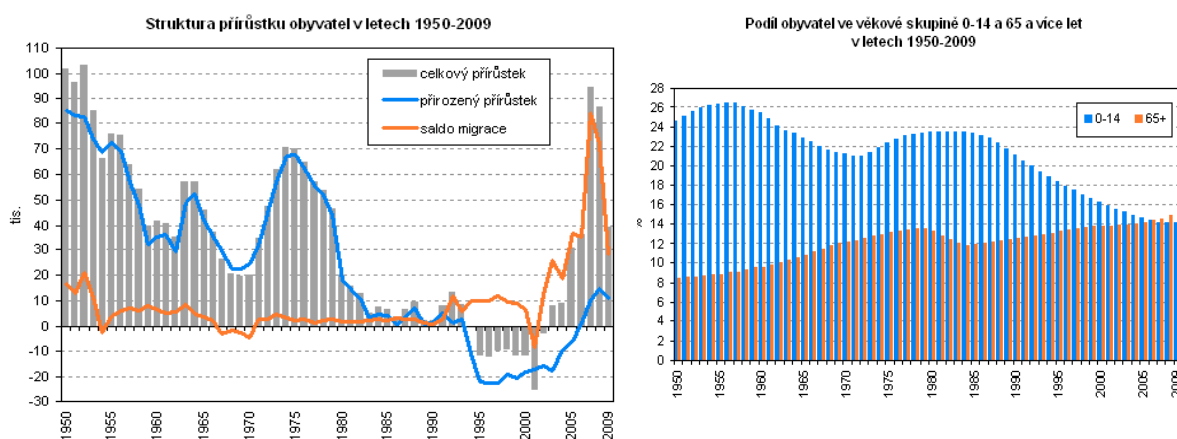
Věk	Stav v mil. ob.	%
0-14 let	1,494 mil.	14,2
15-64 let	7,414 mil.	70,6
65 a více let	1,599 mil.	15,2

V roce 2009 se narodilo 118 348 novorozenců. Přirozený přírůstek obyvatel činil 10 927. **Úhrnná plodnost** 1,492. Průměrný věk prvorodičky 27,4 let.

Kladný přírůstek je dle Českého statistického úřadu (ČSÚ) od roku 2006, kterému od roku 1994 předcházela přírůstek záporný, který nabýval v roce 1996 nejvyšší hodnoty 22 336 obyvatel.

Populační růst je výsledkem společného působení procesů porodnosti, úmrtnosti a migrace. Oproti tomu **populační úbytek** je důsledek vyšší úrovně úmrtnosti než porodnosti eventuálně vyšší úrovně emigrace než imigrace, respektive kombinovaného důsledku těchto procesů, a bývá označován jako negativní růst. Výsledkem růstu v otevřené populaci je migrační saldo a **přirozený přírůstek**, který vzniká přebytkem živě narozených nad zemřelými. V levé části Grafu 3.2 je viditelný záporný přirozený přírůstek v letech 1994 až 2006, taktéž vysoké hodnoty salda migrace, které můžeme spojit s přijetím ČR do Evropské unie v roce 2004. V pravé části je graficky znázorněn vývoj podílu před a poproduktivních skupin obyvatelstva ČR za časový úsek téměř 60 let.

Graf 3.2 Struktura přírůstku a věkové složení populace v ČR

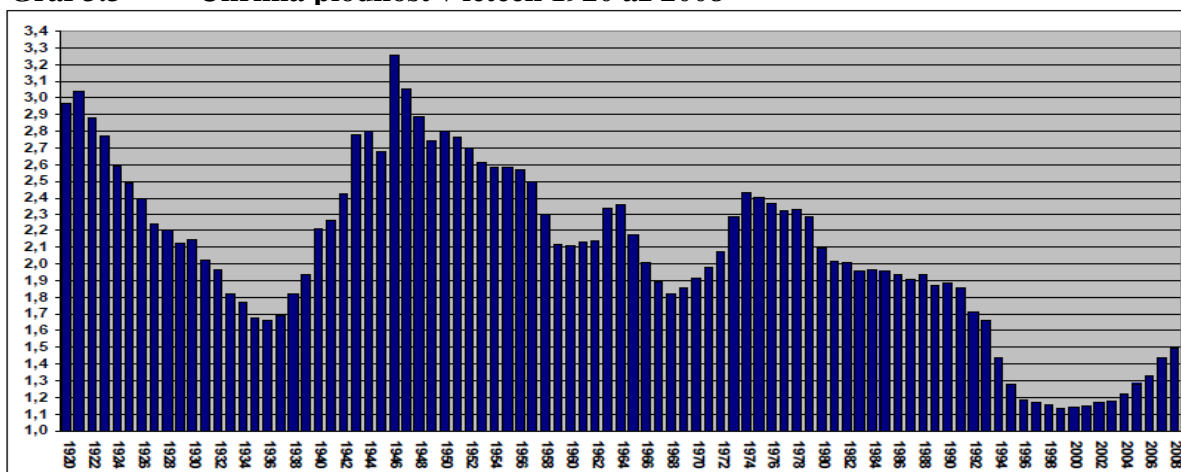
Zdroj: ČSÚ

Úhrnná plodnost je vyjádřením intenzity plodnosti za sledované období. Tento syntetický ukazatel plodnosti představuje počet dětí, které by se narodily jedné ženě během jejího reprodukčního období, kdyby zůstalo zachováno rozložení plodnosti podle věku ve sledovaném kalendářním roce po dobu zhruba 35 let (za předpokladu neexistence úmrtnosti žen během reprodukčního období). Ve vyspělých zemích se považuje za hraniční hodnotu potřebnou k zajištění prosté reprodukce populace dané země hodnota 2,1 potomků na jednu ženu. U rozvojových zemí je běžné, že míra úhrnné plodnosti dosahuje i dvou či trojnásobek této optimální hodnoty, příkladem je Niger, který dosahuje hodnoty okolo 8.

V ČR i jiných okolních státech je v současné době plodnost podstatně nižší než optimálních 2,1. ČR má jednu z nejnižších hodnot mezi všemi státy světa. Pokles

porodnosti, který nastal po roce 1990, odborníci většinou připisují společenským změnám, které v porovnání s komunistickým režimem obyvatelstvu umožnily neporovnatelně větší uplatnění jedince a individualismus. Také se výrazně zvýšila životní úroveň domácností a stále více dávají rodiny přednost vyššímu životnímu standardu za cenu méně potomků. Trendem začínají být rodiny s tzv. jedináčkem. Je zcela evidentní, že prostřednictvím navýšení jednotlivých dávek rodinám v rámci podpory nelze hovořit o úspěšném propopulačním opatření k výraznému navýšení porodnosti. Výše dávek nijak pozitivně neovlivňuje hodnotu úhrnné plodnosti (ÚP), spíše je tomu právě naopak. Od roku 1920 lze sledovat v ÚP neustále se snižující trend, kromě období babyboomu v 70. letech, kdy míra ÚP výrazně vzrostla nad hodnotu prosté reprodukce.

Graf 3.3 Úhrnná plodnost v letech 1920 až 2008

Zdroj: Halas, Přirozený pohyb obyvatelstva

V roce **2009** ÚP v ČR dosáhla hodnoty 1,492. Nejnižší hodnota ÚP (1,133) byla na území ČR dosažena v roce 1999, od tohoto roku se hodnota ÚP nepatrně zvyšovala, v roce 2008 činila 1,497. Průměrný věk matky při narození dítěte se zvýšil z 25,0 let v roce 1993 na 29,7 let v roce 2008.

Lze říci, že trend v plodnosti má klesající setrvalý stav až na výjimky poválečného babyboomu, kdy byla realizována plodnost odkládaná v průběhu války (viz nejvyšší hodnota vůbec v roce 1948 nad 3,2), dále výraznější nárůst po roce 1962, v období zlepšené sociální podpory – prodloužení mateřské dovolené na 26 týdnů z původních 22 a zavedení placené rodičovské dovolené (až na výjimky stanovené zákonem, viz dále v části 3.3). Poslední nárůst, který evidujeme, je v současném období, kdy mateřství realizují ročníky ze 70. let.

Tezi, že ÚP a výše podpory rodin nejde „ruku v ruce“, lze například podložit prodlužující se dobou institutu mateřské dovolené (MD). Pro srovnání ÚP v roce 1920 nabývala hodnoty 2,96 a délka MD byla na dnešní dobu pouhých 6 týdnů. V období babyboomu v 70. letech byla hodnota ÚP v rozmezí 1,91 (1970) až 2,10 v roce 1980, v roce 1975 nabývala ÚP hodnoty od 60. let do současnosti nejvyšší, a to 2,4, která pokrývala prostou reprodukci obyvatelstva i jeho přírůstek. V roce 1987 byla MD opět navýšena na stávajících 28 týdnů, avšak ÚP nekoresponduje s tímto navýšením podpůrčí doby, ale naopak stále klesá. Trend poklesu je mírně obrácen v posledních letech, kdy reprodukci započaly ony silné ročníky Husákových dětí, i přesto hodnota ÚP s bídou osciluje okolo hodnoty 1,5 v posledních třech letech (Tichá, 2011). V roce 1970 nabyl účinnosti od 1.7. *Zákon č. 65/1965 Sb. o mateřském příspěvku*, dnes jako rodičovský, ve výši 500 Kčs při péči o jedno dítě do jednoho roku, v rámci propopulačních opatření. V případě péče o dvě děti do jednoho roku byla výše příspěvku 800 Kčs (3 a více dětí: 1200 Kčs), za blíže stanovených podmínek. K 1. 7. 1987 došlo k navýšení příspěvku o 100 Kčs v každé úrovni. V roce 1990 bylo upuštěno od diferenciací dávky dle počtu dětí a byla stanovena jednotně na 900 Kčs. Spolu s tímto příspěvkem souvisí tzv. **další mateřská dovolená**, dnes rodičovská dovolená (RD). Smyslem bylo prohloubení péče o dítě. Nárok vznikl ženě po ukončení mateřské dovolené s tím, že čerpání další mateřské dovolené bylo umožněno v roce 1964 do jednoho roku dítěte (*Zákon č. 58/1964 Sb.*). V období 1970 – 1989 byla *Zákonem č. 65/1965 Sb.* délka RD prodloužena na dva roky věku dítěte. Teprve od roku 1989 byla délka rodičovské prodloužena na dobu tří let věku dítěte. V souhrnu lze říci, že tato realizovaná propopulační opatření neměla nijak zásadní vliv na ÚP (Vyvážilová, 2010).

Tento klesající trend a na druhou stranu zvyšující se délka dožití v důsledku zvyšující se a kvalitnější zdravotní péče, zdravějšího životního stylu, atd. má za následek klesající počet obyvatel v ČR za cenu věkové skladby ve prospěch stárnoucího obyvatelstva. Tento jev je problémem zejména vůči průběžnému systému důchodového zabezpečení. Vláda se tuto situaci snaží řešit prostřednictvím chystaných reforem, k jejichž návrhům reformních opatření se vyjádřím v další kapitole.

Ačkoliv se stále objevují dotazy, proč tomu tak je, proč porodnost klesá, málokdo si v podstatě připouští, že průběžně snižující se počet dětí v evropských zemích se datuje už od konce 19. století, viz samotný Graf 3.3, kde lze pozorovat tento jev ve více vlnách. Ve většině evropských zemí je trend porodnosti klesající s hodnotou ÚP okolo 1,3, zásadní

výjimku tvoří Island, kde ÚP dosahuje hodnoty 2,2. I přes všechna propopulační finanční opatření v oblasti finanční podpory se v ČR nedaří dosáhnout vyšší hodnoty, příkladem je Island, kde není zakořeněn model: matka doma s dítětem versus otec živitel, ale naopak otec se musí zapojit do péče o svého potomka v rámci povinné otcovské dovolené.

V demografické vědní disciplíně je jistě mnohem více pojmů, avšak pro zaměření této práce jsou dostačující k pochopení tematiky pojmy výše mnou vybrané. Podrobnější informace v podobě dat vztahující se k demografii na území ČR viz Příloha 2.

3.2 Vývoj rodinné politiky

V této části popisují postavení rodiny ve společnosti v období od počátku 20. století do současnosti. Jak se proměňovalo její postavení a pomoc v sociální oblasti ze strany státu. Čerpáno je zejména z knihy *Dějiny populačního myšlení v českých zemích* (Šubrtová, 2006).

Od počátku 20. století do konce 2. světové války

Jak jsem zmínila na začátku práce, rodinná politika je spojena s politikou populační, tou se úzce zabýval již význačný český ekonom Albín Bráf, který navrhoval založení *České společnosti pro otázky populační*. Otázce rodiny, souvisejícím problémům a řešení tzv. ženské otázky se věnoval i T. G. Masaryk, on sám se již v r. 1919 vyslovuje ve spise *Národnostní filosofie doby novější* k poklesu porodnosti, tématu, které je aktuální i v dnešní době. Své úvahy směřoval „*k rodině jako k základu, na němž spočívá morální ozdravění společnosti i jako k prostředí, jež poskytuje první dotyky se společností*“, (Šubrtová, 2006, str. 156). Ve stejné době se objevuje teorie blahobytu, která pokles porodnosti dává do přímé souvislosti s **hmotnou situací rodiny**, o které se domnívám, že má stále silnější vliv v současnosti.

Ti, kteří zvýrazňovali převážně hospodářské příčiny klesající plodnosti (nezaměstnanost, nízké mzdy, ztížení sňatků), požadovali pronatalitní politiku systémem daňových zvýhodnění, sňatkových půjček, rodinných přídatků, vyplácení porodného atd. Ve výčtu nepříznivých podmínek stojí téměř u všech na prvním místě **bytová situace** mladé rodiny. (Otázka bytové situace mladých rodin je problematická i v současnosti.) Ve 30. letech MUDr. Pachner, referent pro populační politiku, považoval za nutné jasně formulovat a projevit veřejnosti stanovisko státu, že si je vědom hodnoty rodiny a považuje ji za tzv. pilíř národního života. V období meziválečného Československa patřila populační a zároveň sociální opatření k podpoře rodiny mezi nejpokročilejší, která v té době ve světě

existovala, zejména jedná-li se o podporu matek, dětí a rodin a opatření v oblasti zdravotnictví a sociálního zabezpečení.

Za významné opatření k ochraně žen a matek se považuje přijetí *Zákona č. 91/1918, Sb.*, který zakazuje noční práci žen. Taktéž dle *Zákona č. 689/1920 Sb. O pojištění dělníků pro případ nemoci* byla ženám poskytována podpora v období mateřství ve výši dávek nemocenského pojištění 6 týdnů před a 6 týdnů po porodu dítěte. Za určitý populační stimul se považuje přiznání dávky přídatků na děti *Zákonem č. 103/1926 Sb.*, taktéž stát přihlížel k počtu dětí při vyměřování důchodové daně. Na zajištění výchovy dětí spolu s jejich materiálním zabezpečením „*se pamatovalo ve všech zákonech, upravujících penzijní a nemocenské pojištění i výši podpory v nezaměstnanosti*“, (Šubrtová, 2006, str. 187). Československo jako jeden z prvních států na světě ve své době svou legislativou upravovalo i takové oblasti, jakými jsou péče o matku a dítě, výchova a výživa dětí, péče o osoby, neschopné samostatné obživy a další oblasti sociální péče. Z hlediska srovnání byl tehdejší systém sociálního zabezpečení nesrovnatelný s dnešním v objemu a širokém spektru podpory, přesto úhrnná plodnost nabývala podstatně vyšších hodnot, než je tomu dnes, a to navzdory jevům a událostem té doby, např. válka, hospodářská deprese atd.

Koncem 30. let bylo nuceno odejít několik tisíc osob, ženy narozené v roce 1924, na nucené práce do Německa, na toto povolání obyvatelstvo reagovalo zvýšením sňatečnosti a zvýšenou porodností. Těhotenstvím se ženy bránily pracovnímu nasazení. V tomto období byly poměrně četné rodiny se třemi i čtyřmi dětmi. Tomuto navýšení porodnosti přezdíváme tzv. *protektorátní babyboom*, viz Graf 3.4.

Od konce 2. světové války do roku 1989

Koncem roku 1946 mělo Československo nejnižší poválečný počet obyvatelstva - české země 8 689 tisíc a Slovensko 3 386 tisíc. S koncem války přišlo takzvané kompenzační období, které přineslo oživení populační reprodukce. Tendence k poklesu porodnosti začala působit počátkem 50. let, za částečný důvod se považuje snížený počet potenciálních snoubenců a matek. Taktéž se příčina poklesu připisuje měnové reformě, která obyvatelstvu snížila hmotnou životní úroveň. Střední délka života v tomto období dosahuje 70 let, pokles úmrtnosti tím pádem částečně vyrovnával nastupující pokles porodnosti.

Rodinná politika, která se formovala v tomto období, byla spojována se sociálními cíli politického systému a ekonomickým zrovnoprávněním. Za nejvýznamnější změnu v rodinném životě lze považovat **institucionální péči o děti** od nejnižšího věku,

vybudování institucí pro péči o děti zaměstnaných žen od jeslí, přes mateřské školy a základní školy i s družinami. (Československo se po dlouhá léta pyšnilo nejvyšší mírou pracovní aktivity žen, vzhledem k politickému systému, kde byla všeobecná povinnost pracovat dána zákonem.) Touto změnou došlo k podlomení významných funkcí rodiny - výchovné a sociální, které byly uměle přesouvány na zařízení institucionální péče. Od roku 1957 byly přídavky na děti díky právní úpravě vypláceny až od čtvrtého dítěte. Taktéž byl přijat *Zákon č. 154/1959 Sb. o mateřském příspěvku*.

K oživení porodnosti došlo v 70. letech, kdy byly přídavky na děti opětovně navýšeny, avšak kritériem byl stále počet dětí v rodině a v tomto smyslu „*v nich nebyla zohledněna racionální ani skutečná úroveň životních nákladů*“, která se mění v průběhu vývoje dítěte,“ (Krebs, 2010, str. 381). Dne 1. 7. 1970 vznikla jedna z nejvýznamnějších dávek, kterou je mateřský příspěvek (od 1. 10. 1990 pod pojmem rodičovský příspěvek), který až do počátku 90. let pobíraly matky až od druhého dítěte v případě, že již měly alespoň jedno dítě mladší 15 let (nesezdané matky měly nárok na příspěvek již u prvního dítěte). Dalším propopulačním opatřením bylo zavedení manželských půjček s možností odpisu části půjčky při narození dítěte. Podle zákonné úpravy z konce roku 1972 mohli rodiče získat přídavky na dvě děti 430 korun a na tři děti ve výši 880 korun, v tehdejší době činila průměrná mzda 2090 korun (Jandourek, 2011).

Od roku 1973 se přistoupilo k přednostnímu zařazování rodin s více dětmi do pořadníků pro přidělování bytů. Jako důvod zvýšené porodnosti koncem 60. let se uvádí i oddalované mateřství v důsledku politické nejistoty před sovětskou invazí. Taktéž se zvýšila úroveň zdravotní péče, prostřednictvím které se dařilo snižovat úroveň kojenecké úmrtnosti. Opětovné snižování porodnosti nastalo koncem 70. let¹⁰. V roce 1989 byla porodnost nižší než „v nestabilním období“ roku 1969.

Po roce 1989

Od revoluce do poloviny 90. let nebyl zaznamenán nijak velký propad v porodnosti. Míra ekonomické aktivity žen poklesla a zároveň pokleslo množství institucí zařizujících péči o děti, jesle téměř zanikly. Vzhledem k transformačnímu procesu na tržní ekonomiku se i státní sociální podpora orientovala směrem k sociálně tržnímu systému, který v zásadě akceptuje adresnost dávek, kdy příjemce musí o dávku sám požádat. Vzhledem

¹⁰ V této době došlo k nepříjemnému zdražení dětského oblečení pro rodiny s malými dětmi. Mezi lidmi za této situace začala kolovat říkanka: „*Paci, paci, pacičky, zdražili nám botičky. Zdražili i svetříček, už nebude bratříček.*“ (Jandourek, 2011, str. 36.)

k transformačním procesům byla zavedena přechodná dávka, státní vyrovnávací příspěvek, který měl rodinám pomoci vyrovnat se s rychle rostoucími životními náklady (Krebs, 2010). Za významnou nepřímou podporu rodiny vzhledem k daňové reformě považují zavedení jednotné odpočitatelné roční částky na dítě ze základu daně u jednoho z rodičů, která platí do současnosti. Dále počátkem 90. let byla zrušena podmínka pro vyplácení mateřského/rodičovského příspěvku až od druhého dítěte.

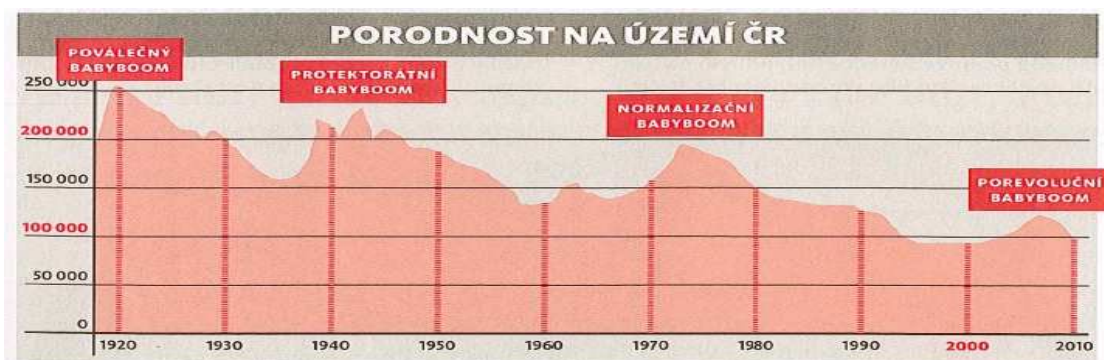
Významným milníkem v rodinné politice bylo v roce 1995 přijetí *Zákona o státní sociální podpoře* (č. 117 Sb.). Obsahem zákona je, že stát se podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje podporu i při dalších specifikovaných sociálních situacích. Podpora byla v určitých případech přiznána na v závislosti na výši příjmů, tzv. testovanou dávkou byl přírůstek na dítě, sociální příspěvek, příspěvek na bydlení a dopravu. Do dávek netestovaných patřil rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky péčovské péče, porodné a pohřebné.

V úvodu jsem se zmínila o tom, že více pozornosti rodinné politice jako samostatné disciplíně věnovala nástupnická vláda v roce 2002, avšak za malý krůček můžeme považovat vznik *Republikového výboru pro otázky dětí, mládeže a rodiny* k 1. 1. 1999 Vládou ČR, který si za jeden ze svých cílů kladl zlepšení postavení rodin ve společnosti. Výbor se údajně neosvědčil a byl zrušen¹¹. O zřejmě posledním „babyboomu“ se hovoří v roce 2002 (viz Graf 3.4), kdy generace tzv. Husákových dětí zakládá vlastní rodiny, kde je častým trendem mít pouze jedno dítě. Počet dětí výrazně ovlivňuje životní styl rodiny, nese s sebou vysoké finanční náklady jak pro samotné rodiny, tak pro sociální systém.

V dnešní době je akutním problémem důchodový systém, v souvislosti s ním mohou rodiče uvažovat nad tím, zda jsou pro ně děti nějakou jistotou pro jejich stáří, nebo jsou naopak ohrožením. Naštěstí nejsme ve stadiu, kdy by lidé zakládání rodiny plánovali s kalkulačkou v ruce. Ovšem určitá kalkulace tu je, neboť s odchodem na mateřskou dovolenou se rodině citelně projeví ztráta jednoho příjmu a změní se hmotné postavení rodiny. Stát se snaží díky svému systému sociální podpory zamezit hlubokému finančnímu propadu a usnadňovat rodinám tuto situaci určitou podporou. Hlavním tématem demografů se stal výrazně klesající pokles sňatečnosti a porodnosti na jedné straně a zlepšující se ukazatele úmrtnosti související s rostoucí nadějí na dožití na druhé straně. Tyto změny věkové struktury vyvolaly potřebu radikální důchodové reformy.

¹¹ USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 19. prosince 2001 č. 1372.

Graf 3.4 Porodnost a přehled babyboomů na území ČR v období 1920 – 2010

Zdroj: Jandourek, 2011, str. 36

Co je příčinou poklesu porodnosti? Objevují se názory, že příčinou není snižující se schopnost mít děti, ale vůle mít děti. Zde si dovoluji citovat Josefa Macka z 50. let 20. století¹²: „Lidé brání dnes jednotlivě sebe i své potomstvo proti nežádoucím poměrům hospodářským, politickým, zkrátka sociálním – jak dovedou, omezováním porodnosti – když národ a stát je nebrání kolektivně tj. když jim a jejich dětem nedává rozumné vyhlídky na uplatnění vloh a na hledání a nalézání štěstí. Národy a státy, které se nestarají o dobré hmotné i mravní vyhlídky svých příštích generací, nemohou mít naději, že rozumní lidé budou chtít mít více dětí,“ (Šubrtová, 2006, str. 202). Uvedený výrok vyvolává řadu otázek. V současnosti, kdy rodiny dosahují mnohem vyšší životní úrovně, než tomu bylo před půl stoletím, a do rodinného rozpočtu směřuje i podpora ze strany státu, nelze říci, že by se porodnost zvyšovala, je tomu právě naopak. Viz vývoj úhrnné plodnosti – ve vyspělých zemích dosahuje plodnost velice nízkých hodnot, a přitom život v této společnosti je na vysoké úrovni jak z hlediska sociálního zabezpečení, zdravotnictví, tak dostupnosti forem další podpory rodinám, a přesto je mnohem vyšší ÚP v zemích rozvojových, které se potýkají se situací na hranici chudoby, kde míra ÚP dosahuje několikanásobně vyšších hodnot. Ve vyspělých zemích nemůžeme mluvit v porovnání se zeměmi rozvojovými o nežádoucích poměrech, které Macek zmiňuje. Nabízí se otázka: „Existují tedy nějaké prostředky, kterými by bylo možno dosáhnout hodnot poválečné míry ÚP?“ Osobně za největší problém v naší společnosti považuji nedostatečnost nástrojů umožňujících onu neustále proklamovanou slučitelnost profesních a rodinných rolí (podrobněji ve stejnojmenné části).

¹² Josef Macek (1887-1972) profesor, národohospodář, sociálně demokratický politik a publicista.

3.3 | Současná situace českých rodin a jejich podpora

Dle populačních statistik se Česká republika rychle přibližuje k demograficky vyspělým západním společnostem, kde **proces stárnutí** započal již v 70. letech a změny trvaly postupně několik desetiletí. Demografický vývoj ČR se přiblížil k západním zemím zejména v těchto ukazatelích (Krebs, 2010, str. 392):

- a) snižováním počtu narozených dětí a přechodem k modelu rodiny s jedním dítětem,
- b) zlepšováním úmrtnostních poměrů,
- c) prodlužováním střední délky života,
- d) změnou chápání instituce manželství a popularizací tzv. nesezdaných soužití,
- e) zvyšováním věku při vstupu do manželství a porodu prvního dítěte,
- f) snížením potratů (zejména interrupcí a miniinterrupcí).

ČR se odlišuje relativně vyšší rozvodovostí a oproti západním zemím má nižší počet migrantů.

ÚP v posledních letech na území ČR klesá, a to k hodnotě pod 1,2 dítěte na ženu, mírný skok na 1,4 (viz Příloha 2) byl důsledkem plodnosti generace tzv. Husákových dětí. Věk prvorodiček se posunuje do vyšších věkových kategorií, jev typický v západních zemích. Negativním důsledkem tohoto věkového posunu je nárůst nechtěných potratů způsobených zejména odkládáním těhotenství až za biologicky optimální hranici. Dle odborníků je optimální hranicí věk 24 let. V roce 1991 byl průměrný věk prvorodiček v ČR 22 let, v roce 2000 již 25 let a v posledních dvou letech dosahuje věk prvorodiček podle statistik 27,4 let. Trend v odkladu prvního těhotenství je stále vzrůstající (podrobněji viz Příloha 2). Podle odborných odhadů lze v nejbližších letech očekávat vzestup počtu narozených a plodnosti, kdy se k založení rodiny odhodlají ti, kteří tento krok doposud odkládali. Tento je však predikován jako nevýrazný a rozložený do delšího časového období. S odkládáním narození dítěte souvisí tzv. dobrovolná bezdětnost, která u mnoha žen nastane, pokud dají spíše přednost kariérnímu postupu před mateřstvím. Dobrovolná bezdětnost by se podle demografů mohla stát jedním ze základních demografických problémů naší společnosti (Krebs, 2010).

Rodinného života v dnešní době se dotýkají jiné problémy než v minulosti, zásadním problémem je **slučitelnost péče o děti a zaměstnání**. Problematiku oblasti rodiny reflektuje samo MPSV ve svých studiích. Z *Národní koncepce podpory rodin s*

děťmi vyplývá, že stát si je vědom těžké situace rodin, které se potýkají s řadou socioekonomických překážek, společenských tlaků, proměňujících se kulturních a společenských hodnot a zejména čelí vysokým nárokům na výchovu dětí a jejich nákladnou péči. Rodiče jsou v procesu výchovy značně osamoceni, rodičovství je de facto věcí soukromou. Mezi socioekonomické překážky řadíme zejména bytovou situaci mladých rodin, finanční dostupnost bydlení a také potíže se zapojením se na trhu práce souvisejícím s vybudováním si jisté pracovní pozice. **Bytová situace** je pro založení rodiny velmi důležitou, avšak problematikou oblastí, navíc je v dnešní době nedostatek takzvaných startovacích bytů.

Dnešní rodina čelí i dalším problémům, které významným způsobem ovlivnily její současný stav, kromě již zmíněných bytových a ekonomických problémů, čelí mladé rodiny nutnosti existence dvoukariérových manželství bez potřebné dělby práce a v neposlední řadě i zhoršování interpersonálních vztahů v rodině. V dnešní době je rodina, respektive manželství, více labilnější, citlivější na otřesy, vyvolané neshody, neschopnost vyrovnat se sami s problémy plynoucí z rodinného života (tento fakt souvisí s vysokou rozvodovostí). Neméně problematické je působení kulturně-hodnotových faktorů, přestože česká rodina stále staví na tradičních rodinných hodnotách a převážně inklinuje k tradičnímu uspořádání, objevují se narůstající tendence, zejména v posledním desetiletí, k rozvolňování partnerských vztahů a k preferování individualismu, „*přičemž narůstá popularita diferencovaných, méně stabilních typů soužití, včetně dlouhodobých forem života bez dětí. Tento rozpor se odráží také ve vztahu rodiny a zaměstnání, kdy je možné sledovat obavy z naplňování funkcí tradičně spjatých s rodinou v současných ekonomických a sociálních podmínkách,*“ (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009, str. 10).

Pomoc rodinám prostřednictvím dávek státní sociální podpory se uskutečňuje přes redistribuci podle dvou hlavních principů, jak jsem již zmiňovala v první kapitole, a to na testované a netestované dávky. U testovaných dávek hraje roli výše ŽM, jehož valorizací je nepřímo zaručeno zachování určité reálné hodnoty vyplacených dávek. Mezi nejvýznamnější testovanou dávkou patří přídavek na dítě, který je základní dávkou rodin s nezaopatřenými dětmi. Sociální příplatek, který představuje kolem desetiny všech dávek státní sociální podpory a do loňského roku ještě netestovaný rodičovský příspěvek. Aspektem hrajícím velkou roli ve struktuře a objemu vyplacených dávek je počet ekonomicky aktivních osob (EAO) v rodině. Zatímco v rodinách s jednou EAO mají

dominantní roli dávky sociálního pojištění, v rodinách se dvěma ekonomicky aktivními členy mají výraznější roli dávky nemocenského pojištění.

Východiskem vyššího procentuálního zastoupení dětí v populaci není pouhé navýšení porodnosti. Na velikost rodiny bychom se měli dívat nejenom z hlediska kvantity, ale zejména z hlediska kvality. Jak uvádí Mlčoch (2009, str. 11), „*Produkce dětí jen co do počtu není řešením evropské demografické imploze, tím méně produkce dětí jako zdroj obživy a parazitování na rodinných dávkách.*“

Při následujícím popisu a rozboru podpory vycházím především z informací dostupných z portálu MPSV. Vzhledem k rozsahu práce není účelem podrobné hodnotové vyjádření (to je pro doplnění uvedeno v Příloze 3), ale spíše zaměření se na zhodnocení samotných nástrojů podpory v období mateřství a rodičovství a jejich vlivu na porodnost.

Mateřství

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a v mateřství

Tato forma podpory je podle *Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění*, ve znění pozdějších předpisů, určena budoucí matce/zaměstnankyni, která byla z důvodu těhotenství, mateřství nebo kojení převedena na jinou práci a z tohoto důvodu dosahuje bez svého zavinění nižšího příjmu než před převedením. Příspěvek je vyplácen těhotným zaměstnankyním za kalendářní dny, v nichž trvalo převedení na jinou práci, nejdéle do počátku 6. týdne před očekávaným dnem porodu; ve stanovených případech se vyplácí též matkám po porodu při převedení na jinou práci. Příspěvek je zaměstnankyni vyplácen od vzniku tzv. sociální události. K jeho vyplacenému objemu v letech 1993-2009 blíže viz Příloha 4.

Porodné

Tato dávka byla nejvíce společností diskutovanou ve spojení s novelou k 1. 1. 2011, jednalo se o její radikální úpravu. Porodné je dávkou jednorázovou, vyplacenou rodině s nízkými příjmy k přispění na náklady související s narozením prvního dítěte. Porodné bylo dávkou univerzální, což v praxi znamenalo, že porodné dostala každá žena po porodu bez ohledu na počet předchozích dětí, či příjmovou situaci rodiny. Novelou zákona od 1. 1. 2011 se porodné stalo dávkou testovanou, rozhodnou na příjmu rodiny (stejně jako u přídavku na dítě do 2,4násobek životního minima). Novela vzbudila ve společnosti náležitý rozruch, v čem spočívá ona radikální změna? Porodné náleží rodině

pouze jednou, a to buď na první živě narozené dítě, nebo na první dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Částka vyplaceného porodného je nově stanovena pevně a činí 13 000 Kč. Do počtu dětí se počítají i potomci narození do 31. prosince 2010, tedy ještě před účinností škrtů v oblasti státní sociální podpory. V případě vícečetného porodu rodině náleží porodné ve výši 19 500 Kč. Přehled objemu vyplaceného porodného v letech 1999 – 2009 viz Příloha 5.

Peněžitá pomoc v mateřství (mateřská, otcovská dovolená)

Peněžitá pomoc v mateřství (dále PPM) je ve společnosti známa spíše pod pojmem **mateřská dovolená (MD)**, souvisí s porodem a s péčí o novorozence po dobu **28 týdnů**, v případě porodu více dětí v délce 37 týdnů. Na MD nastupuje těhotná žena (zaměstnankyně) 6 – 8 týdnů před termínem porodu. Finanční podporou po dobu MD je PPM, jedná se o dávku z nemocenského pojištění a základní podmínkou¹³ pro její přiznání je účast na pojištění v době nástupu na PPM, tj. v období od počátku 8 až 6 týdne před očekávaným dnem porodu, popř. den porodu, ke kterému došlo před nástupem na PPM. **Výše PPM** činí u pojištěnců, kteří nastoupili na PPM **od¹⁴ 1. 6. 2010, 70%** redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den, který je odstupňován do jednotlivých redukčních hranic (100 %, 60 %, 30 %). Přehled objemu vyplacené PPM v letech 1993 – 2009 viz Příloha 4.

Zákon¹⁵ **umožňuje střídání matky s otcem v péči o dítě**, a to na základě písemné dohody. Matka i otec mají nárok na výplatu PPM po dobu a za podmínek stanovených *Zákonem o nemocenském pojištění*. Možnost vystřídat se v péči o dítě je dána od 7. týdne ode dne porodu a četnost střídání omezena není. V případě střídání v péči o dítě se zastaví výplata PPM matce a vyplácet se začne otci dítěte z jeho nemocenského pojištění, pokud splňuje podmínky nároku na její výplatu, a naopak.

¹³ Další podmínkou nároku na tuto dávku je účast pojištěnce na nemocenském pojištění alespoň po dobu 270 kalendářních dní v posledních dvou letech přede dnem nástupu na PPM.

¹⁴ K výši PPM u pojištěnců, kteří nastoupili na PPM před 1. 6. 2010, lze nalézt bližší informace ve sdělení „Změny v nemocenském pojištění od 1. 6. 2010“.

¹⁵ Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Rodičovství

Rodičovský příspěvek (rodičovská dovolená¹⁶)

Rodičovský příspěvek (RodP) nahradil v roce 1990 mateřský příspěvek, poprvé byl zaveden v roce 1970 (do té doby matky, které zůstaly po 18týdenní mateřské „dovolené“ s dítětem doma, nepobíraly žádnou podporu) (Křížková, 2008). Tato oblast podpory prošla ke dni 1. 1. 2008 zásadní koncepční změnou v rámci snahy stabilizovat veřejný rozpočet, bylo zavedeno čerpání tzv. vícerychlostního modelu. Touto změnou došlo k navýšení RodP ze stávajících 3 635 Kč na více než dvojnásobek, a to 7 582 Kč měsíčně rodiči, který se osobně, řádně a zejména celodenně pečuje o dítě mladší čtyř let.

Institut RD navazuje na dovolenou mateřskou, jedná se o další omluvené pracovní volno v péči o dítě, prohloubení péče. Zaměstnavatel je povinen RD zaměstnankyni (případně zaměstnanci) poskytnout, a to v rozsahu, o jaký rodič požádá, nejdéle však do věku tří let dítěte. **Nelze** souběžně pobírat PPM i RodP. Dříve se o tomto institutu hovořilo jako o následné mateřské dovolené, vzhledem k dnešní době, kdy je vyvíjen větší důraz na zapojení otce do výchovy dítěte, je zavedeno neutrální označení rodičovská dovolená.

V rámci novely si rodič může zvolit dobu, po kterou zůstane doma pečovat o dítě. RodP je stanoven ve čtyřech výměrách daných v pevných měsíčních částkách - **zvýšené** (11 400 Kč), **základní** (7 600 Kč), **snížené** (3 800 Kč) a **nižší** (3 000 Kč). Od **1. 1. 2011** si rodič může zvolit čerpání RodP po dobu **dvou, tří nebo čtyř let**. Volbou doby čerpání si rodič zároveň volí i k ní příslušnou výši příspěvku, a to (dle portálu MPSV):

- **rychlejší čerpání:** rodič musí požádat nejpozději ve druhém kalendářním měsíci následujícím po měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne **22 týdnů života**, resp. v případě více dětí, než dosáhnou věku 31 týdnů života;
- **klasické čerpání:** rodič musí požádat nejpozději v kalendářním měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne **9 měsíců** věku;
- **v případě, že rodič nepožádá** o rychlejší či klasické čerpání RodP, je mu po 9. měsíci věku dítěte vyplácen RodP v režimu **pomalejšího čerpání**, tzn. ve snížené výměře.

¹⁶ První zemí, která rodičovskou dovolenou zavedla, bylo roku 1974 Švédsko, které tak učinilo prostřednictvím tzv. Parental Leave Act. Hlavním smyslem jejího zavedení bylo a stále je zrovnoprávnění rodičů v jejich každodenních životech (v soukromí, rodině, práci i ve volném čase).

Ministr financí M. Kalousek přepokládá, že touto úpravou ušetří státnímu rozpočtu 1,3 miliardy ve výdajové stránce. S touto úpravou se vybízí ovšem otázka, zda je opravdu komplexní a účinná. Rodič může například čerpat „rodičovskou“ po dobu 2 let, avšak když se po vyčerpání chce opět vrátit do pracovního procesu, má problém s umístněním dítěte do pečovatelského zařízení. Zákon sice umožňuje příjem dětí od 2 let do mateřských škol (MŠ), avšak kapacitně je problém umístit i dítě od tří let. Více k této problematice v části věnující se slučitelnosti rodinných a pracovních rolí.

Přehled vyplaceného objemu RodP za období 1999-2009 viz Příloha 5. Zavedením **otcovské** dávky do právního řádu ČR se prakticky vytváří stav odpovídající zavedení otcovské dovolené, která funguje v řadě evropských zemí. Typické pro otcovskou dovolenou je její poskytování v raném věku dítěte po dobu od několika dnů do přibližně dvou, max. tří týdnů. Dávka poskytovaná po dobu čerpání otcovské dovolené je obvykle odvozena ze mzdy/platu, a to obvykle v rozmezí od 60 – 100 % její/jeho výše.

V podmínkách ČR je pod pojmem otcovská dovolená chápána zákonná úprava, kdy se otec s matkou mohou v péči o dítě prostřídat. V plánu bývalého ministra práce a sociálních věcí Petra Nečase však bylo zavedení týdenní otcovské dovolené, kterou by si otcové mohli vybrat do 6 týdnů po narození dítěte a stát by proplácel z nemocenského pojištění (podobně jako u PPM) okolo 70 % hrubé mzdy po tuto dobu čerpání dovolené. Tato dovolená měla umožnit otcům účastnit se plně prvních dnů života dítěte a zejména pomoci matce dítěte s pomocí zvládnout novou situaci. Návrh byl součástí takzvaného *Prorodinného balíčku*. Odhadovalo se, že by tato položka zatížila rozpočet částkou kolem půl miliardy korun ročně. Z důvodu finanční krize a následných škrťů v oblasti nejen státní sociální podpory nebyl návrh schválen. Aktuální ministr práce a sociálních věcí Jaromír Drábek se vyjádřil, že s tímto návrhem souhlasí a domnívá se, že na jeho schválení časem přijde, ale určitě ne po dobu rozpočtové krize (Kučera, 2010). Vybízí se však otázka, zda je návrh na týdenní otcovskou dovolenou opravdu účelný, není doba pouhého týdne pro otce opravdu jen pouhou dovolenou? Podívejme se na země, kde je povinností se o rodičovskou dovolenou podělit vzájemně mezi sebou v různém poměru. Například ve Švédsku jsou pevně stanoveny dva měsíce pro každého z rodičů, které nelze na sebe vzájemně převést. Tuto úpravu zavedlo také Německo (obdobně Itálie, Francie atd.).

V ČR je nekonzistence v délce a čerpání rodičovské do jisté míry specifickým. ČR patří v délce poskytování MD a RD k nejštědřejším. Osobně se domnívám, že maximální délka pobírání rodičovské by měla být přehodnocena, vzhledem k určité pasti pro matky

při jejich pokusu o návrat na pracovní trh. Čtyři roky jsou z mého pohledu příliš dlouhá doba vzhledem k výpadku ženy/matky z pracovního trhu. Přehodnocení spatřuji v samotné délce čtyř let, vzhledem k legislativě, která zaměstnavateli nařizuje podržet zaměstnankyni pracovní místo po dobu tří let. Taktéž je třeba upravit dostupnost zařízení péče o děti vzhledem k délce rodičovské do dvou let dítěte. MŠ dle legislativy mohou sice přijímat děti tohoto věku, avšak v praxi jsou to spíše výjimky. Úpravy by měly jít tzv. ruku v ruce. Podrobněji se této problematice věnuji v části slučitelnosti profesních a rodinných rolí.

Přídavek na dítě

Přídavek na dítě je jednou z nejstarších dávek, je základní dlouhodobou dávkou rodinám s dětmi poskytovanou, uzákonění této dávky se datuje k roku 1926. Jedná se o dávku příjmově testovanou a poskytovanou za účelem krytí nákladů spojených s výchovou a výživou dítěte. Od roku 2008 je vyplácena ve třech pevně stanovených částkách podle věku dítěte. Přídavek je odstupňován do tří kategorií podle věku dítěte z důvodu zvyšujících se potřeb dítěte a nákladů na jejich uspokojení. Příjem rodiny je testován pro nárok dávky, nikoliv jeho výše. Dle aktuální legislativy mají na dávku nárok pouze rodiny dosahující příjmu s maximálním násobkem koeficientu 2,4 ŽM.

Tab. 3.1 Výše přídavku podle věku od 1. 1. 2008

Věk nezaopatřeného dítěte v rodině	Výše přídavku na dítě v Kč měsíčně
do 6 let	500
od 6 do 15 let	610
od 15 do 26 let	700

Zdroj: Integrovaný portál MPSV, Přídavek na dítě

V rámci evropského komparativního šetření ohledně vnímání podpory státu rodinám se respondenti vyjádřili k tomu, které kritérium vzhledem k formě přídavku na dítě upřednostňují: kritérium příjmu, věku dítěte nebo počtu dětí. Dále pak, který z principů upřednostňují: výše přídavku by měla záviset na úrovni rodinných příjmů, přídavky by měly být směřovány pouze k rodinám s nízkými příjmy nebo všechny rodiny by měly mít na něj nárok bez ohledu na výši příjmu? Občané ČR se vyjádřili, že přídavky by se měly zvyšovat úměrně s věkem dítěte a vypláceny na všechny děti v rodině, avšak k jejich výši byli občané velmi kritičtí (Sirovátka, 2006).

Připadá mi zarážející tolik změn v sociální oblasti každým rokem a samotnou mne překvapuje štedrost sociálního systému v roce 2007. Podpora rodin by měla být stabilní,

avšak soudě dle neustálých novelizací týkajících se této podpory si rodiče nemohou být stabilitou systému sami jisti, viz úprava RodP (1995–2008). Všimněte si, že v roce 1995 byl poměr přídavku na dítě k celkovému objemu státní sociální podpory 50 %, zatímco v roce 2008 poměr činil necelých 15 %.

Tab. 3.2 Vyplacený objem přídávků na dítě v letech 1995-2008

Ukazatel	Měřicí jednotka	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Vyplacené dávky státní sociální podpory celkem	mil. Kč	25 531	28 319	29 237	29 637	31 328	31 855	31 942
z toho přídavek na dítě	mil. Kč	12 770	12 194	12 495	11 493	12 474	12 748	12 799
poměr přídavku na dítě k SSP celkem	v %	50,018	43,059	42,737	38,779	39,817	40,019	40,07
Ukazatel	Měřicí jednotka	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Vyplacené dávky státní sociální podpory celkem	mil. Kč	33 700	32 178	32 669	32 954	34 042	48 532	41 883
z toho přídavek na dítě	mil. Kč	13 353	12 519	11 790	11 195	11 033	10 236	6 232
poměr přídavku na dítě k SSP celkem	v %	39,623	38,905	36,089	33,972	32,41	21,091	14,88

Zdroj: MPSV, vlastní úprava

Ve společnosti i na politické scéně se neustále vede spor o to, zda mají být přídavky na děti vypláceny plošně či selektivně. Vyplácením v závislosti na výši příjmu byl dle odborníků smazán důležitý charakter příspěvku jako zvláštní dávky, která je výrazem uznání společnosti za realizované mateřství a otcovství, a stal se z něho příspěvek možno říci „chudinský“, navíc s nutností o něj individuálně žádat na místě k tomu určeném (Šubrtová, 2006). Z hlediska účelnosti je však z morálního hlediska logické vyplácet podporu pouze těm, kteří ji potřebují a vylepšit tím jejich rodinný rozpočet. Pro rodiny s nižšími příjmy je tato forma podpory citelná, rodiny s vysokými příjmy tuto výši podpory nijak závažně ve svém rozpočtu nepocítí. Podobu plošné podpory spatřuji spíše v daňové oblasti, kupř. odpočtu slevy na dítě v dani z příjmů.

Příspěvek na školní pomůcky (dávka s účinností od 1. 6. 2006 do 31. 12. 2007)

Příspěvek na školní pomůcky, takzvané *pastelkovné*, měl částečně pokrýt náklady rodiny na školní potřeby svého prvňáčka. Vzhledem k volebnímu období byl sice zaveden po schválení novely zákona o sociální podpoře v březnu 2006 pro školní rok 2006/2007, ale byl k 1. 1. 2008 zrušen po změně vlády. Výše příspěvku činila **1 000,- Kč**. Na příspěvku bylo vyplaceno v roce 2006 - 65 mil. Kč, 2007 – 57 mil. Kč a v roce 2008 – 2 mil. Kč.

Slučitelnost profesních a rodinných rolí

Jak uvádí Křížková (2008, str. 85): „*Právo pracovat by se nemělo stát povinností, která znemožňuje využít právo pečovat, a naopak, zakládat rodinu a pečovat o děti by nemělo vylučovat využití práva pracovat.*“

Výše jsem zmínila nástroje, které rodinu podporují v rámci mateřství a rodičovství zejména z finančního hlediska, čím dál častěji jsme však svědky toho, že podpora jen z tohoto hlediska nestačí. Jako důležitější se jeví postavení rodičů ve společnosti, které ovlivňují faktory, jakými jsou například existence a dostupnost zařízení služeb a péče o děti ve vztahu k samotnému fungování trhu práce. Rovnice: vysoká zaměstnanost = vysoká porodnost, která byla typická pro Československo v 50. až 70. letech 20. století, již v ČR neplatí. Proč tomu tak je? V ČR v období druhé poloviny 90. let 20. století výrazně poklesla porodnost a mírně poklesla i zaměstnanost žen. Problém většina odborníků spatřuje ve formě pracovních úvazků žen a tím je forma plného úvazku, ve kterém je zaměstnanost poměrně vysoká a u nás se jedná o nejčastější formu úvazku. Nedostatek dalších forem úvazků způsobuje problém ve sloučení práce a péče v rámci životních cílů mužů i žen, jakožto potenciálních matek a otců. Nedostupnost opatření pro kombinaci práce a rodiny je možno považovat za faktor, který ovlivňuje ženy v rozhodnutí, zda mít děti nebo zůstat bezdětnou.

S tímto tvrzením sama souhlasím, neboť pokud žena nemá možnost zajistit péči o dítě v nízkém věku, raději narození dítěte „odloží“ a věnuje se déle své pracovní kariéře. Pravdivost tohoto tvrzení potvrzují práce zabývající se problematikou zaměstnanosti žen poukazující na fakt, že postavení na pracovním trhu, jakož i kariérní volby jsou u žen/matek spjaty silně s realizovaným či potenciálním rodičovstvím, a to v neporovnatelném měřítku oproti mužům. Žena je v našich podmínkách pro zaměstnavatele potenciální hrozbou, hrozbou v podobě ženy, která se v budoucnu stane matkou. Pro zaměstnavatele tato skutečnost znamená zákonnou povinnost držet pracovní místo zaměstnankyni po dobu tří let podle platné právní úpravy. Z průzkumů vyplývá, že ke skupinám, které čelí největšímu znevýhodnění na trhu práce, patří ženy s dětmi v předškolním věku a ženy samoživitelky (Sirovátka, 2006). Tato situace je varovná a pro demografický vývoj určitě silně neuspokojivá. Jaké možnosti mají tedy ženy/matky ke sloučení práce a péče o děti v podmínkách ČR? Oproti skandinávským zemím je situace v ČR opravdu neuspokojivá, zahálí jak nabídka forem pracovních úvazků, tak kapacita

zařízení pro děti a mateřství se tak stává pro matky spíše pastí, ze které se špatně znovu navrací na pracovní trh.

V dřívějších dobách byla vysoce dostupná zařízení známá jako jesle, které od převratu zažily vlnu uzavírání a do budoucna nelze počítat s jejich hromadným obnovováním. V roce 2009 bylo podle Ústavu zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS) na území ČR 46 jeslí s kapacitou 1 419 míst, nehovoříme ovšem o soukromých zařízeních, která jsou pro rodiče většinou nedostupná z finančních důvodů. Jesle jsou v ČR považovány za zařízení zdravotnické péče a jako taková spadají pod správu Ministerstva zdravotnictví (MZČR), které zavazuje zřizovatele jeslí k dodržování pravidel, která provoz jeslí značně prodražují. Oproti tomu ve Skandinávii jsou jesle pod správou Ministerstva školství a jesle jsou považovány za zařízení vzdělávací, kde je smyslem jeslí dítě rozvíjet, nikoliv se pouze snažit o to, aby neonemocnělo, jako tomu bylo v ČR za dob bývalých.

Čeští zákonodárci na situaci zvyšující se poptávky po těchto zařízeních reagují nikoliv obnovou jeslí, ale legislativní úpravou, která umožňuje příjem dětí od dvou let do MŠ s dovětkem, že o jesle přeci není vysoký zájem, jak vyplývá z průzkumů. Jak však uvádí Křížková (2008, str. 148), *„pokud české výzkumy přinášejí závěry, že zájem rodičů o jesle klesá, je třeba se spíše ptát, proč tomu tak je, a neuzavřít diskusi tím, že je vše v pořádku, pokud přestaneme jesle podporovat.“* Tyto úpravy mají za důsledek navyšující se počet dětí ve třídách MŠ, což následně zhoršuje kvalitu poskytované péče a samotné školky spíše odmítají děti od dvou let přijímat i přesto, že to zákon výslovně umožňuje.

V Tab. 3.3 lze vypožorovat, že podíl dětí ve věku dvou let se v MŠ mírně navýšil za období sedmi let, ale stále podíl těchto dětí činí okolo 10 %. S problémem umístit dítě do MŠ souvisí i počet odmítnutých žádostí, který se za posledních pět let skoro ztrojnásobil.

Ve školním roce 2005/06 bylo odmítnutých žádostí 6 810, v dalším roce 9 570 a ve školním roce 2007/08, kdy se hovoří o babyboomu silných 70. ročníků, je odmítnutých žádostí 13 409. V posledních letech počet odmítnutých žádostí nadále výrazně stoupá (2008/09: 19 996; 2009/10: 29 632). Rodiče sice mají možnost pobírat rodičovskou podporu pouhé dva roky (od r. 2008) a poté se vrátit do práce, ale je evidentní, že neutrálně nastavená opatření rodinné politiky, jež by měla rodičům umožnit návrat na pracovní trh spolu s rovnocennou péčí o své děti, zůstávají rovnými pouze na papíře (Sokačová, 2010).

Tab. 3.3 MŠ – děti v období 2003/04 – 2009/10 podle věku

Věk		2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
		1)	1)					
Celkem		286 340	286 230	282 183	285 419	291 194	301 620	314 008
v tom	mladší než 3 roky	23 092	24 709	23 849	22 475	23 710	26 384	30 800
	3leté	71 530	70 717	69 519	72 108	73 997	79 025	81 334
	4leté	83 303	84 296	82 369	84 573	85 867	88 134	91 521
	5leté	85 961	85 193	85 883	85 866	87 273	87 927	90 320
	6leté ²⁾	22 454	21 315	20 093	19 997	19 896	19 699	19 586
	starší než 6 let	.	.	470	400	451	451	447
Podíly na celkovém počtu dětí mateřských škol								
v tom	mladší než 3 roky	8,1%	8,6%	8,5%	7,9%	8,1%	8,7%	9,8%
	3leté	25,0%	24,7%	24,6%	25,3%	25,4%	26,2%	25,9%
	4leté	29,1%	29,5%	29,2%	29,6%	29,5%	29,2%	29,1%
	5leté	30,0%	29,8%	30,4%	30,1%	30,0%	29,2%	28,8%
	6leté ²⁾	7,8%	7,4%	7,1%	7,0%	6,8%	6,5%	6,2%
	starší než 6 let	.	.	0,2%	0,1%	0,2%	0,1%	0,1%

Komentáře:

1) Ve školním roce 2003/04 a 2004/05 včetně škol při zdravotnických zařízeních.

2) V letech 2003/04 a 2004/05 děti starší než 5 let.

Zdroj: ÚIV, vlastní úprava

V praxi tato situace s nedostatkem míst v předškolních zařízeních vede rodiče k vsazení na čtyřletou verzi rodičovské. A zde je ona past, pracovní místo zaměstnavatel garantuje po dobu 3 let, matka či otec čerpá rodičovskou po dobu čtyř let, čímž se navyšují státní výdaje na tuto oblast podpory a rodiči se stěžuje situace návratu do zaměstnání, neboť je vystaven hledání zaměstnání po čtyřech letech, kdy byl mimo pracovní trh. Navíc některé MŠ podmiňují přijetí dítěte zaměstnáním rodiče, nejčastěji matky. Zaměstnavatelé si naopak kladou podmínku přijetí rodiče do pracovního poměru přijetím dítěte do péče předškolního zařízení. Opět se objevuje ona past v bezvýchodné situaci.

Ve srovnání v rámci EU čeští zaměstnavatelé deklarují nejmenší návratnost matek do svého původního zaměstnání po rodičovské a právě v ČR byl prokázán největší negativní dopad mateřství na účast žen na trhu práce v celé Evropě. Dovoluji si citovat názor sociologa Možného ohledně největších rezerv v ČR, pokud jde o uplatnění rovnosti pohlaví. Tyto rezervy spatřuje v jednoznačně „malém podílu míst se zkráceným úvazkem na českém trhu práce. Ale právě zkrácený úvazek umožňuje plynulý přechod či smíření domácností a zaměstnání. Více než polovina Holanďanek pracuje na zkrácený úvazek, z Čechek sotva osm procent. Muži, kteří by pracovali na půl úvazku, aby se mohli věnovat dětem, se u nás snad ani nevyskytují,“ (Šubrtová, 2006, str. 251). Proto by bylo vhodné

inspirovat se skandinávskými státy, kde jsou rodinné politiky zaměřeny především na tři cíle: usnadnit matkám participaci na pracovním trhu, ulehčit jim péči o děti a podporovat posun genderových vztahů v péči a zaměstnání.

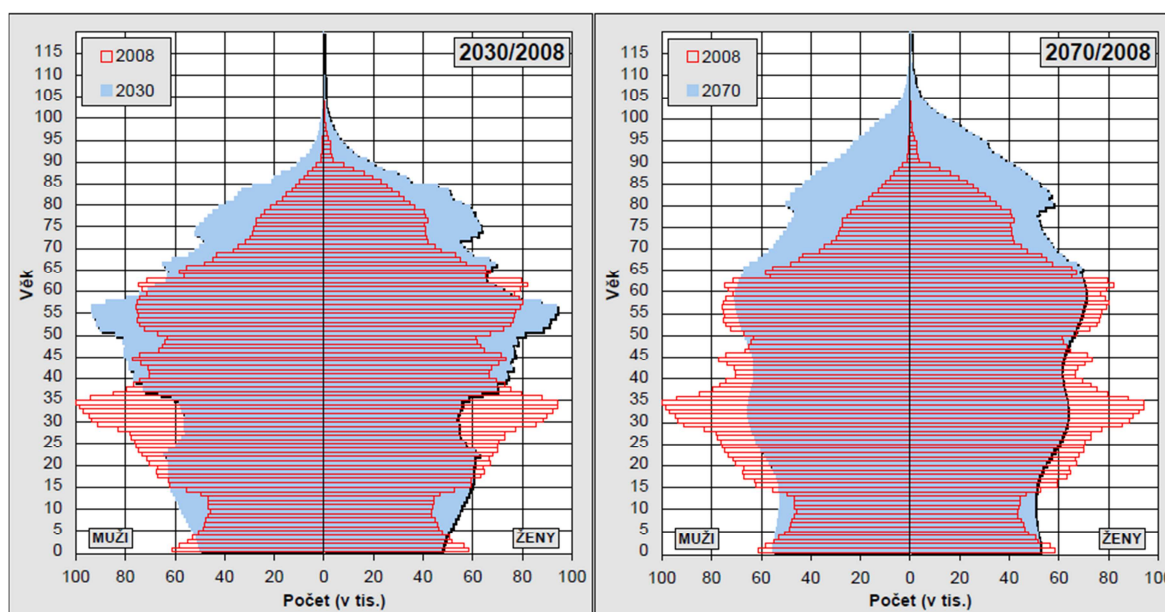
Je evidentní, že mnohem účelnější podporou rodinám je vybudování široké sítě zařízení péče o děti než pobývání čtyři roky na rodičovské, které zatěžuje státní rozpočet a rodinám spíše ještě více zhoršuje situaci po uplynutí této podpory, kdy se jim mnohem obtížněji vrací na pracovní trh. Vláda se tuto situaci snaží řešit „Vázanou živností: péče o děti do 3 let v denním režimu“, či umožnění vzájemné rodičovské výpomoci s maximálním počtem pěti hlídaných dětí. Domnívám se, že tento krok snižuje standard péče o tyto děti, který by mohl být v jeslích, které by nebyly tak nákladné na provoz, pokud by byly vyčleněny ze správy MZČR a dány pod správu Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Tímto krokem by plnily funkci výchovnou pod vedením pedagogů.

4 Budoucnost rodinné politiky v ČR

4.1 Predikce demografického vývoje

Oblast predikce demografického vývoje je téma bezesporu aktuální v souvislosti s důchodovou reformou. Perspektivy tohoto vývoje v období 2008–2070 nastínili v roce 2010 Boris Burcin s Tomášem Kučerou v *Prognóze¹⁷ populačního vývoje České republiky na období 2008–2070*. Výpočty na tak dlouhé období jsou komplikované, avšak nutné pro představu budoucích počtů seniorů.

Graf 4.1 Projekce demografického vývoje v letech 2030 a 2070 v komparaci s rokem 2008

Zdroj: Prognóza populačního vývoje ČR na období 2008-2070, str. 23

Prognóza byla předložena ve třech variantách (nízká, střední, vysoká), ve všech se počítá s úp pod hranicí prosté reprodukce. V nízké variantě autoři předpokládají trvalý úbytek obyvatelstva na hodnotu 9,5 mil. v roce 2030, se zastoupením dětí ze současných 14,2 % v roce 2009 pod 15 let na 12,5 % (střední varianta: 13,8 %, vysoká 14,2 %). Podle střední varianty by na území ČR bylo přibližně 11,1 milionu obyvatel, tato hodnota je zapříčiněna zejména migrací. Velkou úlohu zde sehrává míra úmrtnosti a délka dožití, kterou značně ovlivnila za posledních 20 let vysoká kvalita zdravotní péče. V roce 1989 se

¹⁷ **Populační prognózy** jsou takové odhady budoucího vývoje, které se považují na základě demografického poznání za nejlépe vystihující předpokládané budoucí trendy. Závěry prognózy mohou být vypočteny bez nebo s uvažováním migrace. K propočtům velikosti populace v minulosti se užívá takzvaných populačních odhadů. Prognózy i odhadů je využito při zpracování stromů života, které zde také uvádím (viz Graf 4.1).

muži dožívali 68 let, ženy 75 let a o dvacet let později je naděje dožití u mužů 74 let a u žen více než 80 let. V roce 2030 se předpokládá, že zastoupení seniorů ve věku +65 let bude podíl dětí převyšovat o 10 p. b. Demografové se shodují, že závažný problém skýtá zvyšující se podíl staršího obyvatelstva a jeho mentální přístupy, zejména jejich snaha žít v setrvačnosti s udržení svých sociálních jistot.

Z této prognózy vycházela také Bezděkova komise při analýze důchodové reformy. V souvislosti s důchodovou reformou se na scénu dostala opět otázka *mezigenerační solidarity*. V aktuální situaci politici vyjednávají, která varianta bude tedy ta optimální, vzhledem k nestabilitě jejich názorů zde nechci vypisovat všechny navrhované varianty, avšak všechny v sobě nesou jak průběžný systém, tak soukromé spoření. Neshoda panuje ve variantě soukromého spoření, v jeho výši. Každopádně se všichni shodují v tom, že reforma přichází pozdě.

Zatím poslední informace MPSV o formě budoucího důchodového systému udává následující: možnost dobrovolného fondového penzijního spoření (tzv. opt-out) v podobě vyvedení 3 % sociálního pojištění na soukromé individuální účty občanů ČR vedené u penzijních společností za podmínky další dodatečné vlastní platby minimálně ve výši 2 % ze základu pro výpočet odvodu na sociální pojištění. Vláda se dohodla, že **v rámci mezigenerační solidarity** bude možné dobrovolné **vyvedení částky ve výši jednoho procenta mzdy**, resp. vyměřovacího základu, potomků ve prospěch **svým rodičům**, kteří jsou ve starobním důchodu. Tento bonus jim nebude krácen ze mzdy, ani z jejich vlastního penzijního pojištění. Jde ryze o příspěvek státu, kterým budou moci děti svým rodičům v penzi „přilepšit“ pouhým souhlasem.

Otázka vazby mezi počtem dětí a důchody rodičů a to v podobě, že by se děti měly podílet na výši důchodu svých rodičů, se stále častěji objevuje v diskusích o důchodovém systému. Ze strany odborníků i veřejnosti se objevují názory ohledně tzv. „černých pasažérů“, tak jsou označováni všichni lidé, kteří vychovali méně než dvě děti. Je nutné ovšem zdůraznit, že to neznamena, že lidé, kteří nemají, či dokonce mít děti nemohou, jsou zavrženíhodní. Vyskytují se návrhy, že lidé s dětmi do systému přispívají dvakrát, a to jednou pojistným na důchody rodičů, které nejsou směřovány přímo svým rodičům. Podruhé „přispívají dětmi“ na důchody vlastní. Bezdětní tedy přispívají pouze jednou, ale ve výši jejich důchodu není nijak promítnuta jejich bezdětnost, mají nárok na stejný důchod. Je třeba si však uvědomit, že výchova dětí stojí peníze, které by bezdětní bez problému mohli na své zabezpečení použít. Debatu na toto téma vyvolal tým odborníků

ING, který postavil svůj návrh důchodové reformy přímo na zohlednění řádně vychovaných dětí (Havlíčková, 2011). V konečné fázi bychom měli vlastně třípilířový systém:

1. Nízký důchod ze státního průběžného pilíře (ať už rovný či nikoli);
2. Důchod z kapitálového pilíře z úspor ze slevy z pojistného (ať už dobrovolných či povinných);
3. Příspěvek od dětí.

Jak se k návrhu přispívat svým rodičům na důchod staví samy děti? Z průzkumu agentury *Millward Brown* pro Lidové noviny vyplývá, že svým rodičům chce s určitostí na důchod přispívat pouhých 7 % lidí. Přispívat nechce 64 %, 21 % se k možnosti přispívat svým rodičům přiklání, ale pevně rozhodnuto není a zbylí respondenti váhali (Jiříčka, 2011). Ministři tyto hodnoty zhodnotili tím, že lidé reformu nepochopili. Položme si otázku: „Proč lidé špatně pochopili záměr reformy a nabývají dojmu, že by měli přispívat ze svého platu určitou částku, a nepochopili, že se jedná o přesměrování 1 % z odvodu státu přímo ke svým rodičům, které by tak či tak bylo odvedeno?“ Příčinu hledejme ve špatné komunikaci mezi politiky a veřejností. Politici pomalu začínají sami přiznávat, že reformu veřejnosti špatně objasnili.

Jaký dopad by mělo vyvázání 1 %? Premiér Nečas uvedl příklad: „*Při průměrné mzdě okolo 23 tisíc korun měsíčně, dvou dětech a průměrném důchodu by to představovalo zvýšení zhruba o 500 korun měsíčně,*“ (Jiříčka, 2011). Tato práce není zaměřena na důchodovou reformu, ale mezigenerační solidarita je důležitou otázkou rodiny. Ministr Schwarzenberg vysvětluje odmítavý postoj dětí pomoci s finanční situací svým rodičům následovně: „*Je to smutný výsledek, ale ne překvapivý. Lidé mají pocit, že se o rodiče nemusí starat. Může to být dáno tím, že v tom byli vychováni - že o vše se postará stát,*“ (Jiříčka, 2011). To mne přivádí na myšlenku, že začít bychom měli s reformou v samotné rodině, zejména ve výchově. Děti by měly být vychovávány v prostředí, kde se nespolehá na sociální systém s dovětkem „o všechno se postará stát“. Bohužel tento pocit v lidech vzbudil minulý politický režim a velmi těžce se lidé přizpůsobují novému režimu, kde již nelze spoléhat na heslo „stát se o nás postará“.

4.2 Alternativní formy pracovních úvazků v ČR

V předchozí kapitole, v části věnující se slučitelnosti profesních a rodinných rolí, jsem se zmínila o nedostatku flexibilních pracovních úvazků, které by pro ženy/matky byly výchozím řešením z volby plného pracovního úvazku nebo rodičovské dovolené. V ČR bohužel nejsou formy flexibilních úvazků mnoho rozšířeny, ale jsou legislativně upraveny. Formy úvazků, které česká legislativa umožňuje, jsou uvedeny v následující tabulce.

Tab. 4.1 **Formy pracovních úvazků v ČR**

Forma pracovního úvazku	Zákonná úprava
Práce na dobu určitou	<i>Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce.</i>
Směnný provoz	
Práce přesčas	
Práce z domova	
Dohody mimo pracovní poměr	
Pružná pracovní doba	
Konto pracovní doby	
Zkrácený úvazek	
Mateřská a rodičovská dovolená	
Práce přes zprostředkovatelskou agenturu	<i>Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.</i>
Stlačený pracovní týden	Není upraveno
Sdílení pracovního místa	Není upraveno
Teleworking	Není nijak specificky řešeno

Zdroj: *Zákoník práce; Zákon o zaměstnanosti*, vlastní úprava

Průzkum *Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí* nepodává příliš optimistickou zprávu o přístupu zaměstnavatelů k flexibilním formám úvazků. Například 42 % firem v soukromém sektoru nenabízí zkrácené úvazky, oproti 19 % ve státní správě, ještě mizivější je nabídka pružné pracovní doby. Pružnou pracovní dobu všem zaměstnancům nabízí 9 % zaměstnavatelů, 43 % pouze některým a 48 % nenabízí tuto formu vůbec. Několik příkladů z praxe ze soukromého sektoru je uvedeno v Příloze 6.

V souvislosti s částečnými úvazky byla navržena legislativní úprava slevy na pojistném pro zaměstnavatele, kteří vytvoří částečný úvazek pro rodiče s dětmi do 6 let. Sleva měla činit 7 200 Kč ročně a fungovat měla od r. 2012. V souvislosti se současnou finanční situací však MPSV s touto slevou v chystané novele *Zákoníku práce* zatím nepočítá. Přitom větší flexibilitu pracovněprávních vztahů vítají i sami zaměstnanci. Domnívám se, že opatření by to bylo vhodné a pro firmy by to znamenalo snížení finanční zátěže, byť ne závažnou částkou. Z průzkumu *Ipos Tambor pro Gender Studies* vyplývá, že matky dětí ve věku do 10 let mají zájem o částečné úvazky, díky nim by mohly

kombinovat vhodnou péči o dítě a lépe by sladily pracovní život s rodinným, taktéž by se jim lépe vracelo na pracovní místo dříve než po třech a více letech na RD. Volnou pracovní dobu využívá 17 % dotázaných matek, zkrácený úvazek má možnost využívat 8 % matek a práci z domova zhruba 5 % dotázaných matek. Jak jsou ženy procentuálně zaměstnány v úvazcích na dobu určitou a ve formě částečného úvazku uvádím v tabulce níže.

Tab. 4.2 Procentní zastoupení žen v ČR z celkové zaměstnanosti v částečné a pevné formě úvazku

ČR	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
% žen s částečným úvazkem	9,9	9,9	9,3	8,5	8,3	8,5	8,3	8,6	8,7	8,5	8,5	9,2
% žen s úvazkem na dobu určitou	7,7	9,1	9,4	8,9	9,3	10,7	10,7	9,8	10,1	10,2	9,8	10,2

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování

Zatímco vyspělé evropské země si uvědomují, že ženy a muži participující na trhu práce jsou zároveň rodiči a že je ekonomicky a sociálně neudržitelné rozdělit společnost na ty, kteří rodí a pečují o děti, a na ty, kteří pracují a vydělávají, česká sociální politika je stále založena na mýtu oddělených světů, na principu buď, anebo. O tomto faktu svědčí samotné procentní vyjádření částečných úvazků. Zatímco v ČR za rok 2009 bylo v této formě zaměstnáno 9,2 % žen, tak v sousedním Německu (45,3 % žen), Rakousku (42,9 %) tato forma úvazku dosahuje čtyřnásobku. Ve Švédsku, které je často dáváno za vzor svou sociální politikou, byla hodnota 41,2 %, v UK 42,5 %. Nejvyšších hodnot dlouhodobě dosahuje v této oblasti Nizozemsko (75,8 %), které je dáváno za vzor v oblasti částečných úvazků v rámci sloučení pracovních a rodinných rolí. Avšak zbývající členové skupiny V4 v procentuálním vyjádření hodnoty částečných úvazků na svém území oscilují okolo hodnoty v ČR (9,2 %).

V souvislosti s těmito čísly a prognózou demografického vývoje je třeba si uvědomit, že je na místě zapojit větší procento žen do pracovního procesu. V zaměstnání mají stálou převahu muži, ale s tím, jak obyvatelstvo stárne a porodnost se snižuje, je potřeba se zamyslet nad otázkou příjmů v podobě daní a různých odvodů do státního rozpočtu, který se bude snižovat, pokud nebudou mzdy a platy zatíženy vyššími procentem zdanění nebo se nezvýší procento participujících žen na pracovním trhu, tzv. míra zaměstnanosti. ČSÚ uvádí, že k 4. čtvrtletí roku 2010 dosáhla míra zaměstnanosti na území České republiky 65,5 %, míra zaměstnanosti mužů dosahovala 74 % u žen 56,8 %, u obou pohlaví byl oproti roku 2009 mírný nárůst.

Tab. 4.3 Míra zaměstnanosti mužů a žen v ČR (v %)

Míra zaměstnanosti v České republice (v %)												
pohlaví/rok	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
celkem	67,3	65,6	65,0	65,0	65,4	64,7	64,2	64,8	65,3	66,1	66,6	65,4
muži	76,0	74,0	73,2	73,2	73,9	73,1	72,3	73,3	73,7	74,8	75,4	73,8
ženy	58,7	57,4	56,9	56,9	57,0	56,3	56,0	56,3	56,8	57,3	57,6	56,7

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování

Pro srovnání je zajímavé, že v letech 1998 a 2009, kdy ČR procházela ekonomickou krizí, byla vyšší míra zaměstnanosti žen v roce 1998. Také podíl částečných úvazků se oproti roku 1998 v roce 2009 snížil o 0,7 p. b., ale naopak podíl úvazků na dobu určitou se navýšil za stejné období o 2,5 p. b. Přitom bychom ve snaze o navýšení porodnosti v rámci slučitelnosti pracovních a rodinných rolí měli právě vytvářet vyšší podíl úvazků částečných.

S myšlenkou vyšší participace žen na trhu práce vystoupil samotný NERV, který poradil vládě, aby dala ženám práci s odkazem, že tak mohou klesat dluhy na důchodovém účtu o miliardy ročně. Z jejich propočtů vyplynulo, že pokud by desetina v současnosti nezaměstnaných žen vstoupila na trh práce, do státního rozpočtu by to přispělo deseti miliardami ročně. Odborníci si sami položili otázku: „Kam s dětmi?“ Člen NERVu a ekonom Mejstřík uvádí, že tak zcela zbytečně přicházíme o spoustu talentů, které v ženách máme. Proti sobě však stojí nechuť jakýchkoliv daňových zvýhodnění ministra financí, který se snaží postupně všechny výhody eliminovat a na druhé straně ministr školství se snahou daňově zvýhodnit výstavbu firemních školek. Pokud by se prý nepovedlo daňové zvýhodnění, bude se ministr školství snažit o prosazení částečného financování státem (Machálková, 2011). Nebylo by snad výhodnější ulevit od nákladů firmám formou daňového zvýhodnění, než opět vydávat prostředky ze státního rozpočtu? Osobně mám dojem, že jakákoliv koncepční změna jde „proti logice věci“.

4.3 Koncepce rodinné politiky *de lege ferenda*, návrhy a doporučení

V aktuálním dění na politické scéně je chystaná sociální reforma (včetně důchodové i zdravotní), která by měla nabýt účinnosti z velké části k 1. 1. 2012. MPSV zpracovalo návrhy změn, prostřednictvím kterých by měl být legislativní proces sociální reformy zahájen. Samotný návrh obsahuje řešení v pěti klíčových oblastech: v dávkovém systému, v oblasti péče o zdravotně postižené osoby, v oblasti zabezpečení osob v hmotné nouzi, v legislativě pracovněprávní a v neposlední řadě také v **oblasti rodinné politiky a**

péče o děti. Nově by mělo být upraveno poskytování služeb péče o děti v podobě zákonné úpravy na rozdělení poskytování těchto služeb na péči o velkou, střední a malou dětskou skupinu. Požadavky na kvalitu zajištěné péče se budou lišit podle velikosti skupiny. V návrhu je zavedení nové živnosti „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“. Cílem reformy v oblasti rodiny by měla být zejména podpora sladění rodinného a pracovního života u rodin s dětmi, oblast, ve které odborníci spatřují hlavní prvek podpory. (MPSV)

V oblasti daní z příjmů se aktuálně řeší otázka daňového bonusu. Změny v této oblasti by se do rozpočtů rodin promítly v roce 2013. Daňový bonus považuji za dobře mířenou podporu rodiny, snížením nákladů v odvodech a tím pádem zvýšení finančních prostředků do rodinného rozpočtu. V souvislosti s chystaným sbližováním sazeb daně z přidané hodnoty dojde ke zvýšení **slevy na dítě** o 150 Kč, to by mělo pokrýt rozptýl zvýšení nákladů, které rodinám s dětmi vzniknou v důsledku této úpravy. Domnívám se, že právě cestou daňových výhod pro rodiny by se koncepce rodinné politiky měla ubírat. Z rodinných příjmů odvádět méně státu, tak by stát mohl směřovat méně finančních prostředků rodinám v rámci sociálního zabezpečení.

Kromě sociální reformy se taktéž projednává *Návrh zákona o podpoře rodin s dětmi*, který vychází z *Prorodinného balíčku* schváleného usnesením vlády ze dne 19. 11. 2008, ale který nebyl uveden v účinnost. Výhledově by mohla předložená opatření, která jsou v souladu s programovým prohlášením vlády, nabýt účinnosti v březnu 2012. Vzhledem k aktuální politické situaci je to výhled značně optimistický.

Jedná se o tato programová prohlášení: vytváření podmínek pro rychlejší návrat rodičů k výdělečné činnosti, rozvoj firemních školek, alternativ předškolních zařízení typu RC/MC a sousedského hlídání (Svobodová, Šťastná, 2011).

Obsahem *Návrhu zákona o podpoře rodin s dětmi* jsou tato opatření:

1. **Vzájemná rodičovská výpomoc** – tzv. sousedské hlídání: rodič pečující o své vlastní dítě do 7 let věku spolu s dalšími třemi dětmi svěřenými do jeho péče. Vyjmuto z působnosti živnostenského zákona. Úplata není nijak limitována a nezavádí se nutnost evidence či registrace. RodP zůstává dle obecných podmínek (taktéž výpočet daně z příjmu FO, zdravotního a sociálního pojištění).
2. **Revize provozních** (hygienických a kvalifikačních) **podmínek** péče o děti poskytované v režimu živností: nutnost dosažení nejvyššího stupně vzdělání a povinnost absolvovat akreditovaný kurz. Pokud je pečováno nejvýše o čtyři děti najednou, nevztahuje se na provozovnu této vázané živnosti hygienická vyhláška.

3. **Nastavení provozních** (hygienických a kvalifikačních) **podmínek** péče o děti poskytované mimo režim živnostenského a školského zákona, tj. včetně péče poskytované firmami a NNO: podmínky stejné jako u předchozího návrhu + návrh na daňové zvýhodnění pro zaměstnavatele, pokud službu poskytuje dětem svých zaměstnanců.
4. **Daňová uznatelnost nákladů** zaměstnavatelů na zřízení, provoz a zajištění služby péče o děti svých zaměstnanců a obdobné zvýhodnění OSVČ (obdobné „daňové zvýhodnění“ u OSVČ vynakládající prostředky na zajištění péče o vlastní dítě).
5. Zrušení podmínky nároku na RodP omezeným pobytem dětí starších 2 let v MŠ, jeslích nebo jiném obdobném zařízení, u dětí do 2 let změna „časového konta“¹⁸ z 5 dnů na 46 hodin měsíčně. Podmínka se také zrušuje, pokud rodič zajistí péči o dítě jinou zletilou osobou, nejde-li o výjimky vymezené zákonem, v době, kdy je výdělečně činný nebo je žákem nebo studentem soustavně se připravujícím na budoucí povolání, s výjimkou studia za trvání služebního poměru příslušníků ozbrojených sil.

Mezi opatření nerealizovaná návrhem zákona o podpoře rodin s dětmi patří otcovská dovolená, a to z fiskálních důvodů. V návrhu se taktéž zvažuje zrušení doposud bezplatného posledního ročníku předškolního vzdělávání v rámci navýšení finanční spoluúčasti rodiči na nákladech předškolního vzdělávání pro své dítě. O tomto kroku se mezi odborníky vede diskuse, zda zpoplatnit či nezpoplatnit. Osobně se domnívám, že zpoplatnění posledního ročníku by mohlo přispět k navýšení kapacity MŠ, která je v současnosti nedostačující poptávce a také by tento krok mohl vést ke zkvalitnění péče a rozšíření kapacity pro děti nižšího věku. MŠ mohou přijímat děti od dvou let věku, avšak z hlediska kapacit jsou tyto dítě v MŠ spíše výjimkou. Avšak v současnosti, kdy se rodinným rozpočtům krátí příjmy daňovou reformou, úpravou sociálních dávek, by toto opatření mohlo vést k tomu, že by rodina neměla dostatečné finanční prostředky na tuto formu péče o dítě. Absolvování minimálně jednoho roku MŠ je důležité pro rozvoj dítěte a jeho socializaci. Dítěti je také poskytnuto získání základních dovedností pro úspěšné zvládnutí prvního roku základní školy. Právo na návštěvu MŠ je podle ombudsmana právem dítěte, a proto je nutné zvažovat zejména negativní dopady, které by toto

¹⁸ Jedná se o podmínku nároku rodičovského příspěvku. Pokud rodič zajistí péči o dítě mladšího 3 let v zařízeních k tomu určených po dobu maximálně 5 dní v měsíci, nárok na rodičovský příspěvek mu nezaniká. V případě dítěte, které dovršilo věku 3 let je časové konto určeno v rozsahu nepřevyšující 4 hodiny denně nebo nejvýše pět kalendářních dní v měsíci.

koncepční opatření mohlo mít za následek pro děti pocházejících z ekonomicky slabších rodin (Gender Studies, 2011).

V souvislosti s chystanou sociální reformou v oblasti rodinné politiky a péče o děti byla dne 15. 4. 2011 uveřejněna v tisku MF DNES zpráva o dokončení a předložení návrhu ministra Drábka (MPSV) v oblasti vyplacení RodP ke schválení vládě. Pokud by návrh prošel schvalovacím procesem, měl by nabýt účinnosti od ledna 2012. Jedná se zejména o tyto úpravy:

1. Možnost volby délky rodičovské dovolené.
2. Sjednocení výše vyplacené sumy.
3. Možnost dát dítě do jeslí od dvou let a nepřijít o příspěvek.
4. Různá výše RodP.
5. Tříletá varianta i pro ženy bez příjmu.

Tyto úpravy hodnotím kladně, zejména možnost volby délky RD, které jsem již několikrát vytýkala její neflexibilitu vzhledem k možnosti návratu rodiče, většinou matky, zpět na pracovní trh. Zatímco v aktuálním znění novely se musí rodiče rozhodnout jednou, kterou podobu rodičovské budou čerpat, podle navrhované úpravy by mohli varianty rodičovské pružně a několikrát měnit, přesto by pobírali pevně stanovenou částku. Tuto úpravu hodnotím jako velký krok vpřed v oblasti flexibility pro samotné rodiče. Z navrhovaných úprav dále vidím velký přínos v možnosti dát dítě do jeslí od dvou let a nepřijít o příspěvek, i přesto, že tam dítě stráví celý den, za podmínky, že si rodič nevyčerpal celou výši příspěvku již předtím. Osobně bych podmínku – od dvou let – ještě snížila, ale i tak tento krok hodnotím pozitivně.

Návrhy a doporučení

K jednomu z nejdiskutovanějších problémů v této oblasti patří bezesporu současná legislativní úprava **délky MD a RD**. RD do tří až čtyř let (čtvrtý rok již bez nároku pracovního místa u bývalého zaměstnavatele) umožňuje zvolit si jako prioritu péči o dítě bez toho, aniž by se budoucí matka musela obávat celkového sociálního a ekonomického propadu. Finanční podpora pobíraná po dobu obou dovolených je určitou procentní částí jejich předchozího výdělku. V případě že mateřství (rodičovství) nepředcházelo pracovní úvazek, je výše mateřské uzákoněna na určité minimální hranici. Na délku dovolených poukazuje mnoho odborníků s tím, že určitým způsobem izoluje pečující rodiče (zejména matky) a přispívá k problémům uplatnění na pracovním trhu po ukončení dovolené. K datu

15. 4. 2011 byl uveřejněn návrh novely, který se touto problematikou zabývá a má odstranit problém v rigiditě i délce čerpání rodičovské. Původně jsem se této problematice věnovala taktéž jako návrhu, ale vzhledem k novým informacím, byla jsem nucena svůj návrh přepracovat. Krok pana ministra hodnotím kladně, avšak určitým prvkem, který by mohl přispět více k flexibilitě RD, by mohla být možnost čerpání rodičovské po jednotlivých částech až do určitého věku dítěte, vyššího než 4 roky. Jednalo by se o **časové konto rodičovské dovolené**. Tato doba by mohla být například do 6 let (či více) dítěte a dovolenou by si rodič vybíral dle potřeb vývoje dítěte. Tato úprava musí ovšem stavět na kvalitní a široce dostupné síti zařízení poskytujících péči o dítě. V souvislosti se zavedením časového konta je nutnost pozměnit rigiditu ustanovení maximální doby pobytu dítěte v pečovatelském zařízení (pro děti dvou let věku, vzhledem k výše předloženému návrhu), o které se nyní již jedná v *Návrhu zákona o podpoře rodin s dětmi*. Pokud by návrh byl schválen, byl by přínosným krokem k větší flexibilitě mezi prací a péčí o dítě. Pan ministr upravuje koncepci v čerpání a možnost dát dítě od dvou let do jeslí bez ztráty nároku na RodP, ale ohledně navyšování kapacit zařízení pro děti jsem žádnou chystanou novelu s podobnou dobou nabytí účinnosti nenalezla.

Vhodným opatřením by bylo uzákonění institutu **otcovské dovolené** v podobě, jaká je například v Německu, Švédsku, Islandu atd., která je však z fiskálních důvodů výhledově odsunuta do pozadí. Mohla by být například koncipována jako určitý bonus k již zavedené rodičovské dovolené, jejímž cílem by byla vyšší participace otce na výchově svých dětí. Ve většině zemí, kde již otcovská dovolená funguje, je vybrání dovolené povinné. Nechat se inspirovat i v tomto ohledu modely okolních zemí, anebo umožnit otcům volbu? Ve společnosti se objevuje názor, že ne každý otec je schopen se starat o malé dítě a v tomto období by se o něj měla starat matka, avšak pokud by se délka rodičovské rozvolnila po dobu čerpání do věku např. 6 let dítěte, tak by otec tuto dovolenou mohl čerpat později. Domnívám se tedy, že tato forma péče o dítě by měla být pevně uzákoněna např. na minimální měsíční lhůtu. Mohla by však být funkční i varianta, že pokud otec dovolenou čerpat bude, o dobu jeho čerpání se prodlouží možnost čerpání rodičovské dovolené matce.

Problémem v posledních letech je bezesporu **kapacita MŠ**. Legislativa sice umožňuje přijímání dětí od dvou let věku, avšak kapacita to mnohdy neumožňuje. Zde se vybízí podnět k efektivnějšímu využití kapacity těchto zařízení. Jak toho docílit? Především samotnou legislativní úpravou, která v aktuálním znění upravuje možnost

pobytu dítěte do čtyř let věku na čtyři hodiny denně (případně pět dní měsíčně) při současném pobírání RodP. Vzhledem k tomu, že školky jsou přetíženy, tak rodiče tuto možnost sice mají, ale nemají ji jak reálně využít, protože MŠ přednostně přijímají děti na celý den vzhledem k dotacím, které jsou vyšší než dotace na dítě pobývajícím v MŠ pouze určitou část dne. Rodiče jsou pak mnohdy nuceni děti formálně přihlašovat děti na celý den i přesto, že do školky chodí jen na zákonem stanovenou dobu. Z tohoto opatření vyplývají negativa v podobě vyšších finančních nákladů pro rodinný rozpočet a taktéž nevyužitá kapacita v MŠ po určitou část dne. Návrh občanského sdružení APERIO spočívá v úpravě předpisu, který stanovuje počet přijatých dětí na třídu. Současná úprava umožňuje 24 dětí na třídu (vyhlášku Ministerstva školství č. 14/2005 Sb., § 2). Návrhem je úprava znění vyhlášky tak, aby se její znění týkalo aktuálního počtu dětí. Aktuálním v daném okamžiku, tzn. MŠ by mohly efektivněji využívat svou kapacitu v průběhu dne a přijímat celkově větší počet dětí na zkrácenou dobu, které by se střídaly v průběhu kupř. dopoledne, odpoledne. Tato úprava by pro MŠ znamenala jistě vyšší administrativní nároky, ale taktéž by lépe využily svou kapacitu (APERIO, 2011).

Do podpory zařízení a služeb pro děti bych také zařadila **úpravu správy jeslí**. Místo pod MZČR podporuji převzetí správy těchto zařízení MŠMT, které spravuje MŠ. Cílem by bylo vnímání jeslí jako vzdělávacího a ne zdravotnického zařízení. Došlo by k rozvoji a provázání obou typů předškolní péče. Ostatně toto doporučení odsouhlasila již v roce 2009 *Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů*, ale legislativní úpravy se ještě nedočkalo. S touto úpravou by souvisela **revize hygienických a prostorových standardů pro jesle a MŠ**. Jesle dle stávající úpravy musí dodržet náročné hygienické standardy a to ostatně péči prodražuje. Z důvodu vysokých provozních nákladů byly jesle rušeny a nové ze stejného důvodu nejsou hojně rozšiřovány. Touto úpravou nemám na mysli naprosté snížení hygienických předpisů, ale nejméně jejich přehodnocení k současné situaci by bylo více než vhodné.

Státní aparát společně s územními celky by měly být odpovědné za širokou a především dostupnou síť těchto pečovatelských zařízení pro děti. V současnosti se jedná o návrh **rozšíření školek** takzvanou kontejnerovou výstavbou, která je z ekonomického hlediska až třikrát levnější než klasická výstavba a taktéž její výstavba je možná za necelý měsíc. Tato forma získává na oblibě zejména kvůli jejich dalšímu případnému využití, kdyby dětí začalo opět ubývat. V severských zemích je tento typ výstavby školek dle vyjádření ředitele firmy, která se touto výstavbou zabývá, zcela běžné, a to zejména

z filosofie, že stavby chodí za dětmi (ČTK, 2009). Plánování zařízení a služeb pro děti by mělo vycházet především z demografických a sociologických analýz, proto se mi jeví tato možnost výstavby vzhledem ke své možnosti mobility a rychlé adaptaci jako velmi dobrý krok k řešení situace nedostatečné kapacity.

Za důležitý aspekt podpory považuji možnost daňového **zvýhodnění pro firmy**, které jsou ochotny založit firemní školky. Zmiňovala jsem již, že mezi ministry financí a školství panuje v této problematice názorová neshoda. Tato podpora by měla široký dopad vzhledem k tomu, že zaměstnankyně by při odchodu na mateřskou věděla, že má možnost se vrátit již kupříkladu po dvou letech dítěte zpět do zaměstnání se zajištěnou péčí ve firemní školce, nesnižovala by se její kvalifikace tak výrazně jako u žen, které tráví na mateřské celé čtyři roky. V poslední době se velmi rozšiřují **univerzitní školky**, jak pro zaměstnance, tak pro studenty, či školky v prostředí nemocnic, Akademie věd. Příkladem je i naše mateřská univerzita VŠB, která má nyní projekt univerzitní školky v projektovém řízení a s její realizací by měla začít v roce 2012. Domnívám se, že tento krok univerzity vůči svým zaměstnancům a studentům bude oceněn.

Za zásadní problém v oblasti péče o děti do 6 let věku dítěte se spatřuje **problém finančních prostředků na provoz** těchto zařízení. Ze všech stran ovšem slyšíme ono známé „nejsou peníze“, jak tedy vyřešit problém nedostatečných finančních prostředků? Nabízí se myšlenka ponechání RodP s vazbou k financování těchto zařízení péče o děti. RodP je vyplácen rodičům po dobu péče o dítě v domácnosti a při návratu do zaměstnání o něj rodič přichází. Pokud by byl příspěvek ponechán, měl by být společností vnímán tak, že je v podstatě určen na financování péče o dítě v zařízení tomu určeném, pokud rodič nepečuje o dítě sám v domácnosti, zejména v případě na provoz nákladnějších jeslí. Anebo je možná obdoba k fungování MŠ tak, že v případě umístění dítěte do jeslí by rodič přišel o příspěvek automaticky, ale tyto ušetřené finanční prostředky by byly cíleně směřovány do rozpočtu těchto zařízení. Touto obdobou by se dosáhlo snížení nákladů zřizovatelům a tento příjem by byl směřován ze státního rozpočtu vynecháním rodinných rozpočtů. Tato úprava by ovšem znamenala zvýšenou administraci pro MŠMT – v případě, že by jesle přešly pod jeho správu. Také nelze opomenout finanční prostředky z fondů Evropské unie, která v rámci svých barcelonských cílů usiluje o navýšení dětí v těchto zařízeních. Finanční podpora je na tuto oblast směřována ve většině regionálních operačních programů za účelem sladování rodinného a pracovního života. Tato oblast je odborníky stále více

spatřována za hlavní stavební jednotku fungující rodinné politiky spolu s finančními nástroji podpory.

Případná realizace návrhů však nebude účinná, pokud opatření nebudou provázaná. Provázanost je jedním z nejdůležitějších principů při tvorbě nejen rodinné politiky. Jakékoliv opatření musí být navázáno na možnost využití dalších opatření. Příkladem je zde již mnou několikrát zmiňovaná úprava délky RD. Zde je viditelná neprovázanost tohoto opatření, kdy může rodič čerpat zrychlenou podobu rodičovské v délce dvou let, ale potýká se s nedostupností zařízení péče o děti. Legislativní úprava sama o sobě není účinná v případě, že její realizace zůstala „pouze na papíře“.

V oblasti **alternativních úvazků** již několik politických stran navrhovalo daňové úlevy pro zaměstnavatele v případě, že poskytují částečné formy úvazku svým zaměstnancům. Výbor pro sladění pracovního, soukromého a rodinného života Rady vlády pro rovné příležitosti navrhl tato motivační opatření:

1. Zavedení slevy za kalendářní měsíc pro zaměstnavatele až 1 500 Kč na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v případě, že zaměstnávají osoby pečující o dítě do věku deseti let ve formě částečného úvazku.
2. Zavedení úpravy zákona o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění ve znění, že minimální vyměřovací základ by neplatil pro osobu, která patří do okruhu osob, na které má zaměstnavatel nárok slevy na pojistném.
3. Definování v zákoníku práce podmínky umožňující „práci z domova“ zaměstnancům a zavedení daňových zvýhodnění zaměstnavatelů, kteří tuto formu úvazku poskytují.

Další alternativní formou úvazku je pružná pracovní doba, která se hodí zejména pro administrativní zaměstnání, forma sdíleného pracovního místa, nebo u mnoha žen užívaná práci z domova po dobu mateřské i rodičovské dovolené. Forma sdíleného pracovního místa je podle mne přirovnatelná k popisu práce na směnný provoz. V tomto případě však nekalkulujeme s počtem kupř. 12 hodin, ale rozdělení osmihodinové pracovní doby mezi dvě zaměstnankyně s malým dítětem. Tato forma může být náročná z hlediska administrativy, ale spíše než pro zaměstnavatele pro samotné zaměstnankyně. V této formě je kladen mnohem na větší důraz na spolupráci a vzájemnou komunikaci, přeci jen je třeba si uvědomit, že se jedná o rozdělení jedné pozice = jedné pracovní náplně mezi dvě zaměstnankyně. Práce z domova je v současnosti velmi využívaná spíše ve formě

přivýdělků než ve formě trvalého pracovního úvazku. Této formě úvazku se zaměstnavatelé většinou brání a přitom může být pro obě strany velmi přínosnou. Zaměstnankyně tak lépe může rozložit čas mezi prací a péčí o dítě a není vázána na dojíždění, zajišťování péče jinou osobou či institucí. Tato forma úvazku je spíše než na pracovní dobu vázána na odvedený pracovní výkon.

Taktéž bychom mohli zdůraznit úpravu již zmiňovaného časového konta, které v současném rozsahu disponuje pěti dny za měsíc u dětí do dvou let, a stávajícími čtyřmi hodinami denně u dětí po dovršení tří let věku (zrušení v návrhu chystané novely). Proč zrovna pět dní, proč neurčit například konto v rozsahu 80 hodin měsíčně? V praxi je hodně případů, kdy ženy/matky pracují kupř. na Dohodu o provedení práce a toto ustanovení v množství pěti dní je značně omezující a komplikující v případě např. dojíždění. Časové konto by mohlo být například aplikováno také v již zmíněné úpravě čerpání délky RD například do věku 6 let místo aktuálních 4 let dítěte.

Z praxe spíše vyplývá, že alternativních/flexibilních forem úvazků je spíše než z pohledu potřeb zaměstnanců využíváno ve prospěch zaměstnavatelů za účelem vyšší efektivity práce a úspory v rámci přímých nákladů. Častým problémem je ponechání stejného množství práce při snížení úvazku. Firmy, které se snaží o vytvoření tohoto rodinně adaptabilního prostředí, jsou každoročně oceňovány v soutěži *Firma roku: rovné příležitosti*. Tímto oceněním společnost zvyšuje svůj společenský kredit.

5 Závěr

Téma rodinné politiky je v současnosti aktuálním vzhledem k novele k 1. 1. 2011 a nyní chystané novele sociální reformy zejména v oblasti rodinné politiky k 1. 1. 2012. Tyto neustálé změny upozorňují jednak na nekoncepčnost těchto úprav a zároveň vedou ve společnosti k nejistotě v oblasti založení rodiny. Rodina stále zůstává základním článkem společnosti, a tak je její podpora nepostradatelná, avšak měla by být výhledově stabilní a neměla by se neustále měnit její pravidla hry.

Za cíl své práce jsem si vytýčila analýzu rodinné politiky v České republice včetně zhodnocení vzájemných vazeb mezi populačním vývojem a rodinnou politikou.

Zda měla opatření v rámci finančních nástrojů vliv na zvýšení porodnosti, jsem sledovala na ukazateli úhrnné plodnosti. Oblast podpory rodiny v ČR se řadí mezi štedřejší v rámci Evropy, zejména by měla vytvářet příznivé prorodinné prostředí, a to nejen prostřednictvím finančních nástrojů. Základ podpory spatřuji zejména v systému péče o děti v oblasti slučitelnosti profesních a rodinných rolí.

Druhá kapitola je věnována ryze teoretickému vymezení rodinné politiky, jejím funkcím, základním pojmům, postavení rodiny ve společnosti a systémovým přístupům k rodinné politice.

Ve třetí kapitole jsem se věnovala analýze vazeb mezi populačním vývojem a nástroji rodinné politiky od počátku 20. století do současné podoby. V období spojeném s První republikou nelze hovořit o výrazném vlivu prorodinných opatření na demografický vývoj. Toto období můžeme označit na tehdejší dobu za velmi vnímavé vůči potřebám rodiny, příkladem je zavedení přídavků na dítě, které fungují s úpravami do současnosti. V období 30. let byl zjevný mírný pokles porodnosti, kterým společnost reagovala na vzniklé sociální podmínky (hospodářská recese, příprava na válku). V období 2. světové války byla všechna opatření zavedená na podporu rodiny v období První republiky zrušena. I bez zavedených populačních opatření došlo ovšem k růstu porodnosti. Zde již lze hovořit o tom, že zejména finanční podpora nemá na míru porodnosti závratný vliv. Po skončení války byla realizována odložená porodnost, zde hovoříme o tzv. *poválečném babyboomu*, kdy bylo dosaženo nejvyšší hodnoty úhrnné plodnosti vůbec, v roce 1948 nad 3,2. Další období se zvýšenou plodností vzhledem k populačním opatřením bylo v 70. letech, kdy byl přijat rozsáhlý soubor pronatalitních opatření, ve kterém dominovalo zavedení mateřského příspěvku vypláceného do věku dvou let dítěte. Těmito úpravami bylo dosaženo do současnosti nejvyšší úhrnné plodnosti přes 2,4. Po změně politického režimu v roce 1989

došlo v oblasti rodinné politiky k významným změnám. Pokles porodnosti na počátku 90. let přikládám transformačnímu procesu, nejistotám obyvatel v oblasti sociální a zejména větším možnostem vlastní seberealizace (cestování, studium), to vše se odrazilo ve vývoji populačního klimatu. V posledních letech však hovoříme opět o *babyboomu* – porodnosti realizovanou generací tzv. Husákových dětí, na aktuálnosti nabírá problém nedostatečné kapacity již zmiňovaných zařízení péče o děti.

Z analýzy této práce vyplývá, že mnohem větší přínos pro rodiny v rámci rodinné politiky je skrze nefinanční nástroje, přestože finanční podpora je rodinami v jejich rozpočtu vítanou. Je evidentní, že finanční nástroje nemají nijak velký vliv na úhrnnou plodnost, pokud tyto nástroje nedoprovází opatření z oblasti nefinančních nástrojů. Za velmi problematickou oblast se v současné době jeví formy a nedostatečná nabídka pracovních míst v podobě alternativních úvazků. V České republice je malé procento žen, které využívají této alternativní formy vzhledem k minimální nabídce a jsou tedy nuceny volit mezi kariérou a mateřstvím. Zde by se měli zákonodárci zaměřit na rozšíření alternativních forem úvazků a podpořit rozšíření těchto forem úvazků kupř. prostřednictvím benefitů zaměstnavatelům. Dalším úskalím je nedostatečná kapacita mateřských škol. Vzhledem k minimálnímu počtu jeslí je uzákoněna možnost přijímat děti od dvou let do mateřských škol, avšak kapacita je nedostatečná. Tuto skutečnost se snaží řešit sami zaměstnavatelé prostřednictvím firemních školek, které jsou však velmi nákladné a tento fakt brzdí jejich výstavbu. Pokud se sám stát nesnaží dostatečně pokrýt poptávku po těchto zařízeních, měl by vyjít vstříc firemním zřizovatelům prostřednictvím daňových úlev (jedna z forem možných benefitů).

Čtvrtá kapitola je věnována budoucnosti rodinné politiky, návrhům a doporučením v této oblasti. V současnosti se mezi zákonodárci jedná o sociální reformě, ve které je velká část věnována rodinné politice. Aktuálně se opět řeší délka rodičovské dovolené, ve které spatřuji určitou past pro matky, které se chtějí vrátit do pracovního procesu po dvou letech věku dítěte, avšak nemohou skrze nedostatečnou nabídku zajistit péči o své dítě v adekvátním zařízení a proto mnoho matek volí raději rovnou nejdelší verzi čerpání rodičovské dovolené. Nekoncepčnost této úpravy shledávám zejména v rodičovském příspěvku (do čtyř let věku dítěte) a délce rodičovské dovolené (do tří let věku dítěte). Zde se domnívám, že by měla být doba omezena na maximální dobu tří let věku dítěte, která je dle mne dostatečná a koresponduje s dobou, po kterou je zaměstnavatel povinen udržet pracovní místo zaměstnankyni. V této kapitole jsem uvedla své návrhy a doporučení, a

domnívám se, že podpora rodiny v rámci rodinné politiky by se měla ubírat zejména směrem sladování rodinných a pracovních rolí.

Vzhledem k demografickým prognózám bychom měli dbát na vyšší zapojení žen do pracovního procesu, avšak nemělo by se tomu tak dít na úkor jejich mateřských rolí, z tohoto pohledu leží před našimi zákonodárci závažný úkol.

Závěrem lze říci, že k uspokojivému populačnímu vývoji by přispěla kromě sladování rodinných a pracovních rolí také větší stabilita rodinné politiky, která by tvořila pevný základ pro rozhodování mladých lidí v oblasti založení rodiny s pocitem určitého stabilního zabezpečení v období rodičovství.

Seznam použité literatury

Monografie

1. BARR, N. A. *The economics of the welfare state*. Stanford : Stanford University Press, 1998. 471 s. ISBN 0-8047-3551-4.
2. BRDEK, M., JÍROVÁ, H. *Sociální politika v zemích Evropské unie a České republice*. 1.vyd. Praha : Codex Bohemia, 1998. 392 s. ISBN 80-85963-71-X.
3. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
4. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha : Portál, 2008. 215s. ISBN 978-80-7367-383-3.
5. KREBS, V. et al. *Sociální politika. 5., přepracované a aktualizované vydání*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.
6. KŘÍŽKOVÁ, A. [et al.] (eds.); další autorky a autoři Sylva Höhne [et al.]. *Práce a péče : proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie* 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2008. 163 s. ISBN 978-80-86429-94-6.
7. LOUŽEK, M. *Populační ekonomie a její důsledky pro účinnost pronatalitních politik*. 1. vyd. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2004. 152 s. ISBN 80-86547-35-3.
8. MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
9. MAŘÍKOVÁ, H. (eds.). *Jaká je naše společnost? : otázky, které si často klademe ...* 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2010. 446 s. Na čí „účet“ se v naší společnosti odehrává reprodukce?, str. 400-418. ISBN 978-80-7419-025-4.
10. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2002. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.
11. PAVLÍK, Z.; KALIBOVÁ K. *Mnohojazyčný demografický slovník: český svazek*. 2., aktualizované vydání. Praha : Česká demografická společnost, 2005. 182 s. ISBN 80-239-4864-4.
12. POTUČEK, M. *Křižovatky české sociální reformy*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 317 s. ISBN 80-85850-70-2.
13. POTUČEK, M. *Sociální politika*. 1.vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995. 144 s. ISBN 80-85850-01-X.
14. SIROVÁTKA, T. [et al.]. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. 1. vyd. Brno : Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakladatelství František Šalé - Albert, 2006. 279 s. ISBN 80-7326-104-9.
15. SOKAČOVÁ, L. (eds.) *Rodinná politika : rodičovská a mateřská v kontextu sladování rodinného a pracovního života a rovných příležitostí žen a mužů*. 1. vyd. Praha : Gender Studies, 2010. 71 s. Dostupné z WWW: <http://aa.ecn.cz/img_upload/8b47a03bf445e4c3031ce326c68558ae/Rodinna_politika.pdf>.

16. ŠUBRTOVÁ, A. *Dějiny populačního myšlení v českých zemích*. Praha : Česká demografická společnost, 2006. 301 s. ISBN 80-239-8369-5. Dostupné z WWW: <<http://www.natur.cuni.cz/geografie/demografie-a-geodemografie/ceska-demograficka-spolecnost/ke-stazeni>>.
17. VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 383 s. ISBN 80-7178-269-6.
18. FREIOVÁ, M. *Východiska rodinné politiky*. Praha : Občanský institut, 1998. 55 s. ISBN 80-86228-00-2.
19. MATĚJKOVÁ, B.; PALONCYOVÁ, J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II*. Praha : VÚPSV, 2004. 79 s. ISBN 80-239-3204-7.
20. TICHÁ, M. *Deskriptivní ekonomie*. (přednáška). Ostrava: EKF VŠB-TU Ostrava. 21.02.2011
21. ÚZIS. *Síť zdravotnických zařízení 2009*. Praha : Ústav zdravotnických zařízení a statistiky ČR, 2010. 144 s. ISBN 978-80-7280-881-6. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/publikace/sit-zdravotnickych-zarizeni-2009>>.
22. VYVÁŽILOVÁ, I. *Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek* [online]. Brno, MUNI, 2010 [cit. 2010-04-01]. Bakalářská práce (Bc.). Masarykova univerzita. Právnická fakulta. Dostupný z WWW: <http://is.muni.cz/th/257826/pravf_b/Rodicovska_dovolena_a_rodicovsky_prispevek.pdf>.

Jiné zdroje

1. APERIO. Podnět k řešení nedostatek služeb péče o děti. *Aperio*. [online]. Aktualiz. 20.03.2011 [cit. 2011-04-05]. Dostupný z WWW: <<http://aperio.cz/259/podnet-k-reseni-nedostatku-sluzeb-pece-o-deti>>.
2. BURCIN, B.; KUČERA, T. Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008-2070. *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky*. [online]. Aktualiz. 01.06.2010 [cit. 2011-03-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/8838>>.
3. Česko má první univerzitní školku. Pro děti studentů i zaměstnanců. ČTK. *iHNed.cz*. [online]. Aktualiz. 01.10.2010 [cit. 2011-03-07]. Dostupný z WWW: <<http://domaci.ihned.cz/c1-46727710-cesko-ma-prvni-univerzitni-skolku-pro-deti-studentu-i-zamestnancu>>.
4. ČTK. Zaměstnanci Mendelovy univerzity volají po zřízení školky. *iHNed.cz*. [online]. Aktualiz. 5.1.2011 [cit. 2011-03-07]. Dostupný z WWW: <<http://brno.nejlepsi-adresa.cz/zpravy/clanky/Zamestnanci-Mendelovy-univerzity-volaji-po-zrizeni-skolky-1948>>.
5. *Demografický informační portál*. [online]. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_home=>>.
6. Demografie, 2009, roč. 51, č. 4. *Český statistický úřad*. [online]. Aktualiz. 28.01.2010 [cit. 2011-02-03]. Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1803-09-4_2009>.

7. HALAS, M. Přirozený pohyb obyvatelstva. *geography.upol.cz*. [online]. [cit. 2011-03-19]. Dostupný z WWW: <http://geography.upol.cz/soubory/lide/halas/ZSE1X/03-prirozeny_pohyb.pdf>.
8. HAVLÍČKOVÁ, K. Chceme svým rodičům přispívat na důchod přímo? *Časopis Mensa*. [online]. [cit. 2011-03-30]. Dostupný z WWW: <http://casopis.mensa.cz/veda/chceme_svym_rodicum_prispivat_na_duchod_primo.html>.
9. JANDOUREK, J. Zlaté časy babyboomu. *Reflex*. 2011, roč. 11, č. 4, s. 32-37. ISSN 0862-6634.
10. JIŘIČKA, J. Lidé nechtějí přispívat rodičům na důchod, vláda uznává chyby v osvětě. *iDNES.cz*. [online]. Aktualiz. 07.03.2011 [cit. 2011-03-30]. Dostupný z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/lide-nechteji-prispivat-rodicum-na-duchod-vlada-uznava-chyby-v-osvete-1kd-/domaci.asp?c=A110307_102644_domaci_jj>.
11. Kontejnerová školka je třikrát levnější. *ČTK. Týdeník školství*. [online]. [cit. 2011-04-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.tydenik-skolstvi.cz/archiv-cisel/2009/30/konternerova-skolka-je-trikrat-levnejsi/>>.
12. KUČERA, P. Otcovská dovolená nebude, stát podpoří částečné úvazky. *aktuálně.cz*. [online]. Aktualiz. 21.07.2010 [cit. 2011-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/finance/rodina/clanek.phtml?id=673309>>.
13. MACHÁLKOVÁ, J. NERV poradil vládě, aby dala práci ženám. Sníží tak státní dluhy. *iHNed.cz*. [online]. Aktualiz. 03.03.2011 [cit. 2011-04-04]. Dostupný z WWW: <<http://domaci.ihned.cz/c1-50874620-nerv-poradil-vlade-aby-dala-praci-zenam-snizi-tak-statni-dluhy>>.
14. MLČOCH, L. *Rodina jako priorita : sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná : předsednická konference „Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti: Kolize nebo komplementarita?“*, Praha 5.–6. února 2009 [online]. Aktualiz. 26.03.2009 [cit. 2011-02-25]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/6608/7_Lubomir_Mlcoch_CZ.pdf>.
15. Národní koncepce podpory rodin s dětmi. *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky*. [online]. Aktualiz. 01.12.2009 [cit. 2011-02-03]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf>.
16. Národní koncepce rodinné politiky. *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky*. [online]. Aktualiz. 08.11.2005 [cit. 2011-02-03]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.
17. Národní zpráva o rodině. *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky*. [online]. Aktualiz. 29.04.2005 [cit. 2011-02-03]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.
18. Návrh zákona o službách péče o děti: připomínky Gender Studies. *GENDER STUDIES. feminismus.cz*. [online]. Aktualiz. 1.4.2011 [cit. 2011-04-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=2282298>>.

19. Nemocenské pojištění. *Česká správa sociálního zabezpečení*. [online]. Aktualiz. 10.06.2010 [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.cssz.cz/cz/nemocenske-pojisteni/davky/penezita-pomoc-v-materstvi.htm>>.
20. NEYER, G. Rodinná politika a plodnost v Evropě: pronatalitní politika v souvislosti s politikou genderovou, politikou zaměstnanosti a opatřeními týkajícími se péče o děti. *Demografie*. 2009, roč. 51, č. 4. s. 235-251. Dostupný též z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1803-09-4_2009>.
21. Obyvatelstvo. *Český statistický úřad*. [online]. Dostupný z WWW: <<http://czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home>>.
22. Rodina. *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky*. [online]. [cit. 2011-02-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz>>.
23. SVOBODOVÁ, K; ŠŤASTNÁ, A. REPORTÁŽ: Podpora rodiny dle programového prohlášení vlády ČR. *Demografie*. [online]. Aktualiz. 10.01.2011 [cit. 2011-04-02]. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=736&>.
24. WALLEROVÁ, R. Měnit délku rodičovské půjde. *MLADÁ FRONTA DNES*. 2011, roč. 22, č. 89, s. 5. ISSN 1210-1168.
25. ZUKAL, J. Průzkum Eurobarometru: Jak vnímají chudobu občané Unie?. *Ministerstvo vnitra České republiky*. [online]. [cit. 2011-02-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/pruzkum-eurobarometru-jak-vnimaji-chudobu-obcane-unie.aspx>>.

Zákony

Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, v platném znění.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.

Zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavecích na děti z nemocenského pojištění, v platném znění.

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, v platném znění

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění.

Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, v platném znění.

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, v platném znění.

Zákon č. 589/1992 Sb., o sociálním zabezpečení, v platném znění.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v platném znění.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění.

Seznam zkratek

ČR.....	Česká republika
ČSSZ.....	Česká správa sociálního zabezpečení
ČSÚ	Český statistický úřad
DzFO	daň z příjmů fyzických osob
EAO.....	ekonomicky aktivní osoba
MD	mateřská dovolená
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MŠMT.....	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
MVČR.....	Ministerstvo vnitra ČR
MZČR	Ministerstvo zdravotnictví ČR
NERV	Národní ekonomická rada vlády ČR
NKRP	Národní koncepce rodinné politiky
NNO	Nestátní neziskové organizace
PPM.....	peněžitá pomoc v mateřství
RD	rodičovská dovolená
RodP.....	rodičovský příspěvek
SSP	Státní sociální podpora
SSZ	systém sociálního zabezpečení
ÚP.....	úhrnná plodnost
ÚZIS.....	Ústav zdravotnických informací a statistiky

Prohlášení o využití výsledku bakalářské práce

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou (bakalářskou) práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové (bakalářské) práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové (bakalářské) práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou (bakalářskou) práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 11. 5. 2011

.....

jméno a příjmení studenta

Adresa trvalého pobytu studenta:

.....

Seznam tabulek

Tab. 2.1	Sociální zabezpečení.....	17
Tab. 3.1	Výše přídatku podle věku od 1. 1. 2008	34
Tab. 3.2	Vyplacený objem přídatků na dítě v letech 1995-2008	35
Tab. 3.3	MŠ – děti v období 2003/04 – 2009/10 podle věku	38
Tab. 4.1	Formy pracovních úvazků v ČR.....	43
Tab. 4.2	Procentní zastoupení žen v ČR z celkové zaměstnanosti v částečné a pevné formě úvazku	44
Tab. 4.3	Míra zaměstnanosti mužů a žen v ČR (v %)	45

Seznam grafů

Graf 3.1	Věkové složení obyvatelstva k roku 2009	19
Graf 3.2	Struktura přírůstku a věkové složení populace v ČR	20
Graf 3.3	Úhrnná plodnost v letech 1920 až 2008	21
Graf 3.4	Porodnost a přehled babyboomů na území ČR v období 1920 – 2010	27
Graf 4.1	Projekce demografického vývoje v letech 2030 a 2070 v komparaci s rokem 2008	40

Seznam příloh

Příloha 1	Modely sociálního státu a typy rodinné politiky	64
Příloha 2	Vybrané demografické údaje v ČR	65
Příloha 3	Doplňující hodnotové vyjádření v oblasti mateřství a rodičovství.....	68
Příloha 4	Základní ukazatele v rámci nemocenského pojištění	71
Příloha 5	Vývoj výdajů na dávky státní sociální podpory (v mil. Kč).....	72
Příloha 6	Příklady alternativních pracovních úvazků poskytovaných soukromými zaměstnavateli	72

Příloha 1 Modely sociálního státu a typy rodinné politiky

typ "státu blahobytu"	liberální (anglosaský)	sociálně demokratický (skandinávský)	konzervativní (bismarckovský)	prorodinný (latinský)	postsocialistický
obecné rysy	úloha trhu je prvořadá; pomoc státu náleží jen nejvíce potřebným; minimální stupeň přerozdělování zdrojů	sociální práva každému; stát zajišťuje práci tam, kde není v souhrmném sektoru; zavedené vysoké daně a vysoký stupeň přerozdělování zdrojů	profesní sdružení zajišťují základní sociální práva; vysoký stupeň přerozdělování zdrojů	diferenciace podle ekonom. aktivity; neexistuje definice minimální mzdy	vysoký stupeň přerozdělování zdrojů, postupný přechod od státního paternalismu k systému pomoci jen potřebným
efekt na sociální strukturu	existuje nerovnost mezi chudými a bohatými; zavedeno soukromé pojištění	univerzalismus, solidarita; společnost rozšířena na úroveň střední vrstvy, zavedeno univerzální sociál. pojištění	hierarchie ve společnosti, loajalita; stát podporuje zajištění minimální životní úrovně	hierarchie ve společnosti, loajalita	postupná diferenciace
podpora rodiny	není stanovena výše minimální mzdy ovlivňující životní minimum; odpovědnost za péči o děti spočívá na rodičích a soukromých institucích	plošné základní dávky rodinám; vysoké ostatní sociální dávky; dlouhá rodičovská dovolená; rozvinutý systém institucí péče o děti	tradiční rodina je základním prvkem sociální struktury, živitel je hlavním zdrojem příjmů; méně rozvinutý systém institucí péče o děti	nízká úroveň dávек, malá pomoc státu rodinám v péči o děti	vysoká zaměstnanost žen, dlouhá rodičovská dovolená, rozvinutý systém péče o děti, nárok na sociální dávky testovaný, jejich výše často demotivuje k pracovnímu zapojení
ovlivňován í gender vztahů	nevměšování se	politika rovnosti pohlaví, podpora dvoupříjmového rodin. modelu	tradiční jedenkariérový model	tradiční jedenkariérový model	dvoupříjmový model rodiny
síť státních institucí péče o děti	málo rozvinutá	velmi rozvinutá	velmi rozvinutá	málo rozvinutá	rozvinutá
forma rodinných dávек	daňové úlevy	univerzální nárokové dávky	dávky, odpočty z daní	dávky, odpočty z daní	především dávky
populační politika	neutrální	child-friendly policy	často propopulační cíle	neutrální	často propopulační cíle
Stát	Austrálie, Kanada, USA, Japonsko, Velká Británie, Švýcarsko	Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko	Německo, Rakousko, Belgie, Francie, Irsko, Lucembursko, Nizozemsko	Španělsko, Řecko, Itálie, Portugalsko	Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko

Zdroj: Matějková, Paloncyová, 2004, str. 11

Příloha 2 Vybrané demografické údaje v ČR

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet obyvatel k 31. 12.																					
(v tis. osob)	10 362	10 364	10 313	10 326	10 334	10 333	10 321	10 309	10 299	10 290	10 278	10 267	10 206	10 203	10 211	10 221	10 251	10 287	10 381	10 468	10 507
muži	5 036	5 037	5 006	5 013	5 019	5 020	5 017	5 012	5 009	5 005	5 001	4 997	4 968	4 967	4 975	4 981	5 003	5 026	5 083	5 136	5 157
ženy	5 326	5 327	5 307	5 312	5 315	5 313	5 305	5 297	5 290	5 284	5 277	5 270	5 238	5 237	5 237	5 240	5 248	5 261	5 298	5 331	5 350
v tom ve věku:																					
0 - 14	2 253	2 194	2 121	2 065	2 010	1 948	1 893	1 843	1 795	1 751	1 707	1 664	1 622	1 590	1 554	1 527	1 501	1 480	1 477	1 480	1 494
15 - 64	6 817	6 868	6 877	6 933	6 981	7 029	7 056	7 078	7 102	7 127	7 153	7 179	7 170	7 196	7 234	7 259	7 293	7 325	7 391	7 431	7 414
65 a více	1 292	1 302	1 315	1 328	1 343	1 356	1 372	1 388	1 402	1 411	1 418	1 423	1 415	1 418	1 423	1 435	1 456	1 482	1 513	1 556	1 599
v tom ve věku (v %):																					
0 - 14	21,7	21,2	20,6	20,0	19,4	18,9	18,3	17,9	17,4	17,0	16,6	16,2	15,9	15,6	15,2	14,9	14,6	14,4	14,2	14,1	14,2
15 - 64	65,8	66,3	66,7	67,1	67,6	68,0	68,4	68,7	69,0	69,3	69,6	69,9	70,2	70,5	70,8	71,0	71,1	71,2	71,2	71,0	70,6
65 a více	12,5	12,6	12,8	12,9	13,0	13,1	13,3	13,5	13,6	13,7	13,8	13,9	13,9	13,9	13,9	14,0	14,2	14,4	14,6	14,9	15,2
v tom podle rodinného stavu (v %):																					
svobodní/é	37,2	37,0	36,9	36,8	36,9	37,0	37,1	37,2	37,2	37,3	37,3	37,4	37,6	37,7	37,9	38,1	38,3	38,6	38,8	39,2	39,6
ženatí/vdané	49,7	49,8	49,5	49,4	49,2	48,9	48,6	48,3	48,0	47,7	47,6	47,4	46,6	46,2	45,8	45,4	45,0	44,6	44,2	43,8	43,3
rozvedení/é	5,4	5,6	5,7	5,9	6,1	6,4	6,6	6,9	7,2	7,5	7,6	7,8	8,2	8,4	8,7	9,0	9,3	9,5	9,7	9,8	10,0
ovdovělí/é	7,6	7,5	8,0	7,9	7,8	7,8	7,7	7,6	7,6	7,5	7,5	7,4	7,6	7,6	7,5	7,5	7,4	7,4	7,3	7,2	7,1
Průměrný věk																					
muži	34,4	34,5	34,7	34,9	35,1	35,3	35,6	35,9	36,2	36,5	36,8	37,1	37,4	37,7	37,9	38,2	38,4	38,6	38,8	38,9	39,1
ženy	37,8	37,9	38,1	38,3	38,4	38,6	38,9	39,2	39,4	39,7	40,0	40,3	40,5	40,8	41,0	41,3	41,5	41,7	41,8	42,0	42,1
Naděje dožití při narození (roky)																					
muži	68,1	67,6	68,2	68,4	69,2	69,5	69,7	70,4	70,5	71,1	71,4	71,6	72,1	72,1	72,0	72,5	72,9	73,4	73,7	74,0	74,2
ženy	75,4	75,4	75,7	76,1	76,4	76,6	76,6	77,3	77,5	78,1	78,1	78,3	78,4	78,5	78,5	79,0	79,1	79,7	79,9	80,1	80,1
Naděje dožití ve věku 60 roků (roky)																					
muži	14,9	14,7	15,0	15,2	15,6	15,9	15,9	16,3	16,4	16,7	16,8	17,0	17,3	17,3	17,2	17,6	17,8	18,2	18,4	18,5	18,6
ženy	19,2	19,5	19,5	19,8	19,9	20,0	20,0	20,4	20,7	21,0	21,0	21,2	21,2	21,3	21,3	21,6	21,7	22,1	22,3	22,6	22,5
Index stáří (65+ / 0 -14 v %)	57,4	59,4	62,0	64,3	66,8	69,6	72,5	75,3	78,1	80,6	83,1	85,5	87,2	89,2	91,6	94,0	97,0	100,2	102,4	105,1	107,0
Sňatky	81 262	80 953	71 973	74 060	66 033	58 440	54 956	53 896	57 804	55 027	53 523	55 321	52 374	52 732	48 943	51 447	51 829	52 880	57 157	52 457	47 862
Průměrný věk svobodných ženichů	24,6	24,0	24,7	24,8	25,4	26,1	26,7	27,1	27,6	28,1	28,5	28,9	29,3	29,7	30,3	30,5	30,8	31,0	31,2	31,4	32,0
Průměrný věk svobodných nevěst	21,8	21,4	22,3	22,6	23,2	23,9	24,6	24,9	25,4	25,8	26,2	26,5	26,9	27,3	27,7	28,0	28,1	28,4	28,6	28,8	29,2
Sňatky na 1000 obyvatel středního stavu	7,8	8,8	7,0	7,2	6,4	5,7	5,3	5,2	5,6	5,3	5,2	5,4	5,1	5,2	4,8	5,0	5,1	5,1	5,5	5,0	4,6
Rozvody	31 376	32 055	29 366	28 572	30 227	30 939	31 135	33 113	32 465	32 363	23 657	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060	31 288	31 415	31 129	31 300	29 133
z toho podle délky trvání manželství (v letech):																					
0-1	2 825	2 834	2 668	2 274	1 855	1 724	1 388	1 372	1 366	1 584	1 293	1 263	1 298	1 270	1 331	1 283	1 157	1 280	1 376	1 555	1 523
2-5	9 178	9 727	8 850	8 657	9 423	9 366	9 342	9 091	8 142	7 442	5 402	6 559	6 521	6 580	6 548	6 395	5 984	6 086	5 767	5 889	5 462
6-9	5 623	5 781	5 523	5 596	6 135	6 283	6 541	7 441	7 656	7 424	5 265	6 302	6 289	5 761	5 590	5 737	5 245	5 578	5 330	5 126	4 700

Příloha 2 Vybrané demografické údaje v ČR

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
10-14	5 561	5 448	4 749	4 531	4 797	4 935	5 180	5 683	5 871	6 162	4 418	6 180	6 960	7 000	7 148	6 994	6 089	5 681	5 424	5 148	4 771
15-19	4 142	4 221	3 843	3 710	3 937	4 029	3 926	4 128	4 003	3 995	2 759	3 797	4 408	4 772	5 188	5 439	5 521	5 479	5 480	5 493	4 933
20 a více	4 047	4 044	3 733	3 804	4 080	4 602	4 758	5 398	5 427	5 756	4 520	5 603	6 110	6 375	7 019	7 212	7 292	7 331	7 752	8 089	7 744
Průměrná délka trvání manželství (roky)	10,1	10,3	10,3	10,2	10,3	10,5	10,5	10,6	10,7	10,8	10,8	11,0	11,3	11,5	11,8	11,9	12,2	12,0	12,3	12,3	12,5
Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi (v %)	72,1	72,2	71,7	71,7	72,0	72,0	71,0	70,8	69,6	66,9	59,9	64,2	65,1	64,3	63,1	62,9	61,4	60,5	59,1	58,1	57,8
Úhrnná rozvodovost (v %)	37,2	38,0	34,8	33,9	36,2	37,5	38,4	41,8	42,1	43,1	32,5	41,4	44,7	45,7	48,0	49,3	47,3	48,7	48,7	49,6	46,7
Rozvody na 1000 obyvatel středního stavu	3,0	3,1	2,8	2,8	2,9	3,0	3,0	3,2	3,2	3,1	2,3	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2	3,1	3,1	3,0	3,0	2,8
Živé narození	128 356	130 564	129 354	121 705	121 025	106 579	96 097	90 446	90 657	90 535	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664	102 211	105 831	114 632	119 570	118 348
z toho mimo manželství	10 141	11 167	12 703	13 008	15 323	15 507	14 947	15 288	16 125	17 209	18 426	19 792	21 276	23 459	26 713	29 839	32 409	35 259	39 537	43 457	45 954
z toho mimo manželství (v %)	7,9	8,6	9,8	10,7	12,7	14,5	15,6	16,9	17,8	19,0	20,6	21,8	23,5	25,3	28,5	30,6	31,7	33,3	34,5	36,3	38,8
Živé narozené děti podle věku matek při porodu:																					
do 19 let	17 467	18 405	20 045	19 719	19 088	14 341	10 609	8 139	6 939	6 035	5 347	4 468	3 827	3 795	3 713	3 659	3 502	3 490	3 534	3 610	3 614
nad 40 let	665	702	766	768	763	741	707	692	684	710	731	749	852	918	1 033	1 150	1 276	1 463	1 670	1 889	1 987
Průměrný věk matky při narození dítěte	24,8	24,8	24,7	24,8	25,0	25,4	25,8	26,1	26,4	26,6	26,9	27,2	27,5	27,8	28,1	28,3	28,6	28,9	29,1	29,3	29,4
Průměrný věk matky při narození prvního dítěte	22,5	22,5	22,4	22,5	22,6	22,9	23,3	23,7	24,0	24,4	24,6	24,9	25,3	25,6	25,9	26,3	26,6	26,9	27,1	27,3	27,4
Úhrnná plodnost	1,874	1,893	1,861	1,715	1,666	1,438	1,278	1,185	1,173	1,157	1,133	1,144	1,146	1,171	1,179	1,226	1,282	1,328	1,438	1,497	1,492
Počet porodů celkem	127 739	129 908	128 667	120 958	120 364	105 888	95 344	89 668	89 690	89 338	88 286	89 754	89 425	91 502	92 335	96 078	100 546	103 985	112 605	117 429	116 261
jedno dítě	126 610	128 739	127 497	119 791	119 271	104 876	94 313	88 604	88 485	87 869	86 829	88 363	87 887	89 979	90 729	94 246	98 607	101 855	110 285	115 032	113 869
dvojčata	1 116	1 152	1 157	1 151	1 080	998	1 010	1 034	1 170	1 447	1 427	1 368	1 525	1 502	1 591	1 813	1 926	2 115	2 298	2 381	2 378
trojčata	13	17	13	15	13	13	20	29	35	22	29	22	11	20	14	19	13	15	22	16	14
čtyřčata	-	-	-	1	-	1	1	1	-	-	1	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-
Počet porodů jednoho dítěte na jeden porod vícečet	112,1	110,1	109,0	102,6	109,1	103,6	91,5	83,3	73,4	59,8	59,6	63,5	57,1	59,1	56,5	51,4	50,9	47,8	47,5	48,0	47,6
Živé narození na 1000 obyvatel středního stavu	12,4	12,6	12,5	11,8	11,7	10,3	9,3	8,8	8,8	8,8	8,7	8,8	8,9	9,1	9,2	9,6	10,0	10,3	11,1	11,5	11,3
Potraty	126 507	126 055	120 050	109 281	85 445	67 434	61 590	59 962	56 973	55 654	52 103	47 370	45 057	43 743	42 304	41 324	40 023	39 959	40 917	41 446	40 528
z toho umělá přerušení těhotenství	111 683	111 268	106 042	94 180	70 634	54 836	49 531	48 086	45 022	42 959	39 382	34 623	32 528	31 142	29 298	27 574	26 453	25 352	25 414	25 760	24 636
Úhrnná potratovost	1,777	1,773	1,694	1,531	1,184	0,925	0,840	0,812	0,767	0,745	0,696	0,631	0,602	0,584	0,564	0,549	0,530	0,527	0,537	0,540	0,527
Potraty na 1000 obyvatel středního stavu	12,2	12,2	11,6	10,6	8,3	6,5	6,0	5,8	5,5	5,4	5,1	4,6	4,4	4,3	4,1	4,0	3,9	3,9	4,0	4,0	3,9
Umělá přerušení těhotenství na 1000 obyvatel středního stavu	10,8	10,7	10,3	9,1	6,8	5,3	4,8	4,7	4,4	4,2	3,8	3,4	3,2	3,1	2,9	2,7	2,6	2,5	2,5	2,5	2,3

Příloha 2 Vybrané demografické údaje v ČR

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zemřelí	127 747	129 166	124 290	120 337	118 185	117 373	117 913	112 782	112 744	109 527	109 768	109 001	107 755	108 243	111 288	107 177	107 938	104 441	104 636	104 948	107 421
Zemřelí podle tříd příčin smrti (9. revize Mezinárodní klasifikace)																					
XVII. Úrazy, otravy a sebevraždy (800-999)	8 393	9 049	8 788	8 692	8 496	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Úrazy na železnicích, úrazy silničními vozidly apod.	1 389	1 571	1 583	1 715	1 691	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Náhodné pády	3 068	3 099	2 988	2 676	2 574	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sebevraždy a sebepoškození	1 912	1 997	1 904	1 991	1 917	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zemřelí podle tříd příčin smrti (10. revize Mezinárodní klasifikace)																					
XX. Vnější příčiny nemoci a úmrtnosti (V01 - Y98)	-	-	-	-	-	8 556	8 502	7 793	7 847	7 013	6 925	7 070	6 910	6 838	7 295	6 991	6 376	5 855	6 080	6 087	5 946
Dopravní nehody (V01-V99)	-	-	-	-	-	1 827	1 667	1 528	1 584	1 428	1 568	1 572	1 484	1 490	1 459	1 316	1 261	1 087	1 248	1 167	1 026
Pády (W00 - W19)	-	-	-	-	-	2 581	2 796	2 423	2 168	1 999	1 892	1 957	1 892	1 817	2 060	2 032	1 474	1 218	1 005	1 035	1 489
Úmyslné sebepoškození (X80 - X84)	-	-	-	-	-	1 872	1 733	1 568	1 666	1 613	1 610	1 649	1 623	1 534	1 719	1 583	1 564	1 400	1 375	1 379	1 464
Kojenecká úmrtnost	10,0	10,8	10,4	9,9	8,5	7,9	7,7	6,0	5,9	5,2	4,6	4,1	4,0	4,1	3,9	3,7	3,4	3,3	3,1	2,8	2,9
Novorozenecká úmrtnost	6,9	7,7	7,0	6,2	5,7	4,7	4,9	3,8	3,6	3,2	2,9	2,5	2,3	2,7	2,4	2,3	2,0	2,3	2,1	1,8	1,6
Zemřelí na 1000 obyvatel středního stavu	12,3	12,5	12,1	11,7	11,4	11,4	11,4	10,9	10,9	10,6	10,7	10,6	10,5	10,6	10,9	10,5	10,5	10,2	10,1	10,1	10,2
Přistěhovalí	9 400	12 411	14 086	19 072	12 900	10 207	10 540	10 857	12 880	10 729	9 910	7 802	12 918	44 679	60 015	53 453	60 294	68 183	104 445	77 817	39 973
Vystěhovalí	7 941	11 787	11 220	7 291	7 424	265	541	728	805	1 241	1 136	1 263	21 469	32 389	34 226	34 818	24 085	33 483	20 500	6 027	11 629
Přírůstek stěhování	1 459	624	2 876	11 781	5 476	9 942	9 999	10 129	12 075	9 488	8 774	6 539	-8 551	12 290	25 789	18 635	36 229	34 720	83 945	71 790	28 344
Přírůstek stěhování na 1000 obyvatel středního stavu	0,1	0,1	0,3	1,1	0,5	1,0	1,0	1,0	1,2	0,9	0,9	0,6	-0,8	1,2	2,5	1,8	3,5	3,4	8,1	6,9	2,7
Přirozený přírůstek	609	1 398	5 064	1 368	2 840	-10 794	-21 816	-22 336	-22 087	-18 992	-20 297	-18 091	-17 040	-15 457	-17 603	-9 513	-5 727	1 390	9 996	14 622	10 927
Přirozený přírůstek na 1000 obyvatel středního stavu	0,1	0,1	0,5	0,1	0,3	-1,0	-2,1	-2,2	-2,1	-1,8	-2,0	-1,8	-1,7	-1,5	-1,7	-0,9	-0,6	0,1	1,0	1,4	1,0
Celkový přírůstek	2 068	2 022	7 940	13 149	8 316	-852	-11 817	-12 207	-10 012	-9 504	-11 523	-11 552	-25 591	-3 167	8 186	9 122	30 502	36 110	93 941	86 412	39 271
Celkový přírůstek na 1000 obyvatel středního stavu	0,2	0,2	0,8	1,3	0,8	-0,1	-1,1	-1,2	-1,0	-0,9	-1,1	-1,1	-2,5	-0,3	0,8	0,9	3,0	3,5	9,1	8,3	3,7

Poznámky:

Vysoký počet sňatků v roce 1990 byl ovlivněn vyhlášeným zrušením novomanželských půjček

Výkyv počtu rozvodů v roce 1999 způsobila novela zákona o rodině, platná od 1.8.1998

Při úrovni rozvodovosti roku 1989 by se rozvedlo 37,2 % manželství, při úrovni rozvodovosti roku 2008 to bylo 49,6 %

Zdroj: ČSÚ

Příloha 3 Doplnující hodnotové vyjádření v oblasti mateřství a rodičovství

Mateřství

Porodné

Tabulka 1 Výše porodného dle počtu narozených dětí

Počet dětí	Stav do 31. 3. 2006 (v Kč)	Stav od 1. 4. 2006 (v Kč)	Stav od 1. 1. 2011 (v Kč)
Jedno	17 500	17 500	13 000
Dvě	21 000	52 500	19 500
Tři	52 500	78 750	19 500
Čtyři	70 000	105 000	19 500

Zdroj: Integrovaný portál MPSV, Porodné, vlastní výpočty

Ministr Financí M. Kalousek přepokládá, že touto úpravou ušetří státnímu rozpočtu 1,3 miliardy ve výdajové stránce.

Peněžitá pomoc v mateřství (mateřská, otcovská dovolená)

Tabulka 2 Vyměření denního základu pro výplatu PPM

Postup vyměření denního základu			
do 31. 12. 2010		od 1. 1. 2011	
z částky v Kč:	se počítá:	z částky v Kč:	se počítá:
do 791	100%	do 825	100%
od 791 do 1 186	60%	od 825 do 1 237	60%
od 1 186 do 2 371	30%	od 1237 do 2 474	30%
nad částku 2 371	se nepřihlíží	nad částku 2 474	se nepřihlíží

Zdroj: ČSSZ, vlastní zpracování

Rodičovství

Rodičovský příspěvek (rodičovská dovolená)

Tabulka 3 Výměra rodičovského příspěvku

výměra RodP	výše RodP v Kč/měsíc	dvouletá varianta čerpání (po PPM)		tříletá varianta čerpání (po PPM)		čtyřletá varianta čerpání (bez PPM)	
		počet měsíců, po které je RodP pobírán	celková částka v Kč	počet měsíců, po které je RodP pobírán	celková částka v Kč	počet měsíců, po které je RodP pobírán	celková částka v Kč
zvýšená	11 400	19	216 600	0	0	0	0
základní	7 600	0	0	31	235 600	9	68 400
snížená	3 800	0	0	0	0	39	148 200
čerpání celkem		19	216 600	31	235 600	48	216 600

Zdroj: Integrovaný portál MPSV, Rodičovský příspěvek

Přídavek na dítě

Tabulka 4 Výše přídavku podle věku od 1. 1. 2008

Věk nezaopatřeného dítěte v rodině	Výše přídavku na dítě v Kč měsíčně
do 6 let	500
od 6 do 15 let	610
od 15 do 26 let	700

Zdroj: Integrovaný portál MPSV, Přídavek na dítě

Tabulka 5 Výše přídavku na dítě v roce 2007

Nezaopatřené dítě má nárok na přídavek ve výměře:	Výše přídavku vyjádřená násobkem částky životního minima dítěte	Příjem rodiny vyjádřený násobkem částky životního minima	Výše přídavku dle věku dítěte v dané výměře v Kč		
			do 6 let	6 až 15	15 až 26
zvýšené	0,36	do 1,5	576	706	810
základní	0,31	nad 1,5 do 2,4	496	608	698
snížené	0,16	nad 2,4 do 4,0	256	314	360

Zdroj: Integrovaný portál MPSV, Přídavek na dítě, vlastní úprava

Tabulka 6 Výše přídatku na dítě v roce 2006

Věk nezaopatřeného dítěte v rodině	Výše přídatku na dítě v Kč při rozhodném příjmu rodiny v násobcích životního minima		
	do 1,1	nad 1,1, do 1,8	nad 1,8 do 3,0
do 6 let	560	490	245
od 6 do 10 let	624	546	273
od 10 do 15 let	739	647	323
od 15 do 26 let	810	708	354

Zdroj: Integrovaný portál MPSV, Přídatek na dítě, vlastní úprava

Tabulka 7 Částky životního minima od 1. 1. 2007

Částky životního minima od 1. 1. 2007 (platí i od 1. 1. 2011) v Kč za měsíc	
pro jednotlivce	3 126
pro první dospělou osobu v domácnosti	2 880
pro druhou a další dospělou osobu v domácnosti	2 600
pro nezaopatřené dítě ve věku	
do 6 let	1 600
6 až 15 let	1 960
15 až 26 let (nezaopatřené)	2 250

Zdroj: Integrovaný portál MPSV, Životní a existenční minimum

Příloha 4 Základní ukazatele v rámci nemocenského pojištění

		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Průměrný počet nemocensky pojištěných		4 711 075	4 755 667	4 708 151	4 603 615	4 833 831	4 784 482	4 517 546	4 483 455	4 466 699	4 435 434	4 389 251	4 442 703	4 497 033	4 597 021	4 572 443	4 253 139
2.	Nově hlášené případy pracovní neschopnosti		3 925 021	4 048 326	4 324 828	3 951 214	4 192 150	3 790 700	3 813 161	3 812 185	3 863 031	3 589 680	3 621 995	2 705 662	3 029 448	2 706 725	2 726 634	2 221 739
3.	Počet kalendářních dnů pracovní neschopnosti	tis.	91 138	100 177	105 693	101 921	110 312	101 552	99 509	106 730	110 431	110 411	110 306	94 083	99 346	95 428	94 274	86 757
4.	Prům. doba trvání 1 případu pracovní neschopnosti	dny	23,2	24,8	24,4	25,8	26,3	26,8	26,1	28,0	28,6	30,8	30,5	34,8	32,8	35,3	34,6	39,1
5.	Průměrné procento pracovní neschopnosti	%	5,30	5,77	6,15	6,05	6,25	5,82	5,95	6,46	6,75	6,77	6,81	5,86	6,13	5,81	5,62	4,18
6.	Příjmy z pojistného (vybrané pojistné)	mil. Kč	14 133	17 064	19 604	21 492	23 706	25 181	25 839	27 285	29 653	31 563	33 316	35 738	37 679	40 535	44 354	46 677
7.	Výdaje na dávky nemocenského pojištění celkem z toho:	mil. Kč	11 961	16 173	18 049	20 409	19 794	18 533	19 287	27 205	29 585	32 609	34 307	29 563	31 660	32 773	34 671	26 033
	výdaje na nemocensk	mil. Kč	9 665	13 589	15 416	17 662	16 959	15 733	16 434	23 653	25 574	28 222	29 523	24 704	26 258	26 963	27 881	18 215
	výdaje na podporu při ošetřování člena rodiny	mil. Kč	655	835	893	927	864	765	696	785	957	893	1 004	730	819	825	893	729
	výdaje na peněžitou pomoc v mateřství	mil. Kč	1 623	1 732	1 722	1 811	1 963	2 028	2 151	2 759	3 047	3 487	3 774	4 123	4 579	4 981	5 893	7 084
	výdaje na vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství	mil. Kč	18	17	18	9	8	7	6	8	7	7	6	5	5	4	4	5
8.	Rozdíl mezi příjmy a výdaji	(ř.6-ř.7)	2 172	891	1 555	1 083	3 912	6 648	6 552	80	68	-1 046	-991	6 175	6 019	7 762	9 683	-2 735
9.	Procento krytí výdajů na dávky nemocenského pojištění příjmy	(ř.6/ř.7)* 100	118,2	105,5	108,6	105,3	119,8	135,9	134,0	100,3	100,2	96,8	97,1	120,9	119,0	123,7	127,9	89,5

Zdroj: MPSV, Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení v ČR, str. 20

Příloha 5 Vývoj výdajů na dávky státní sociální podpory (v mil. Kč)

Dávky SSP	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Přídavek na dítě	12 474	12 748	12 799	13 353	12 519	11 790	11 195	11 033	10 236	6 232	4 736
Sociální příplatek	6 251	6 199	6 041	6 271	5 822	5 262	4 779	4 418	4 607	3 174	2 962
Příspěvek na bydlení	2 084	2 518	2 699	3 028	2 835	2 548	2 459	2 287	1 565	1 619	2 280
Příspěvek na dopravu ¹⁾	994	1 045	1 173	1 298	1 267	856	-3	-1	-	-	-
Rodičovský příspěvek	7 718	7 691	7 701	8 022	7 964	10 425	12 627	13 526	28 690	28 294	28 586
Zaopatřovací příspěvek ¹⁾	19	15	14	14	8	3	-	-	-	-	-
Dávky pěstounské péče	315	339	366	395	407	427	467	585	771	844	922
Porodné	566	581	616	791	807	832	895	1 591	2 097	1 647	1 579
Pohřebné	543	540	528	529	549	525	533	513	509	71	17
Příspěvek na péči o dítě v zařízení ²⁾	-	-	-	-	-	-	2	24	-	-	-
Příspěvek na školní pomůcky ³⁾	-	-	-	-	-	-	-	65	57	2	-
Příspěvek na teplo ⁴⁾	236	106	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Příspěvek na nájemné ⁴⁾	127	73	6	-	-	-	-	-	-	-	-
Výdaje celkem	31 328	31 855	31 942	33 700	32 178	32 669	32 954	34 041	48 532	41 883	41 082

Zdroj: MPSV, Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení v ČR, str. 25

Příloha 6 Příklady alternativních pracovních úvazků poskytovaných soukromými zaměstnavateli

Příkladů z praxe v rámci soukromého sektoru je málo a firmy se většinou zaměřují na administrativní a manažerské pozice. Od roku 2004 je každoročně vyhlašována společností *Gender Studies* soutěž o nejlepší firmu s rovnými příležitostmi v ČR. Tato soutěž je podporována a organizačně se na ní spolupodílí MPO ČR, čímž soutěž získala patřičný kredit. **Sledované soutěžní oblasti:**

- firemní prostředí: možnosti flexibilní pracovní doby a role rovných příležitostí pro ženy a muže v rámci firemní kultury,
- postavení žen ve firmě: podíl žen ve firmě a struktura pracovních pozic žen a mužů,
- postavení žen v řídicích pozicích: speciální programy zaměřené na profesionální rozvoj žen.

V roce 2010 jsou v otázce rovných příležitostí žen a mužů a v podpoře sladění pracovního a osobního života nejlepší **T-Mobile, GE Money Bank a Allianz pojišťovna** za oblast Praha a firma **OLHO-Technik Czech** za oblast regiony. V tomto pořadí se umístily na žebříčku ocenění Firma roku: Rovné příležitosti, kterou už sedmým rokem uděluje obecně prospěšná společnost *Gender Studies*.

1. místo: T-Mobile Czech Republic, a.s.: propracovaný systém podpory rovných příležitostí a diverzity, vedení a sledování statistik, průzkumy zaměřené na flexibilní formy práce, podpora žen ve vedení, provozuje webový portál pro rodiče, nabízí širokou škálu firemních benefitů. Spolupracuje s externími agenturami a neziskovými organizacemi při vyhodnocování šetření zaměřených na rovné příležitosti a diverzitu.

2. místo: GE Money Bank, a.s.: Firma se soutěže o ocenění Firma roku: rovné příležitosti účastnila poprvé. Vstřícné firemní prostředí, důraz kladen na diverzitu při náboru, kde je snaha o to, aby vždy v nejužším výběrovém řízení byla zastoupena obě pohlaví, firma vede genderové statistiky a průzkumy, funguje zde ženská globální síť. **Firma také poskytuje 5 dní placené otcovské dovolené při narození dítěte.**

3. místo: Allianz pojišťovna, a.s.: Firma vede statistiky a sleduje poměr žen a mužů při náboru, na jednotlivých úrovních uvnitř firmy i při odchodech, má aktivní přístup a udržuje kontakt s rodiči na mateřské a rodičovské dovolené, pořádá workshopy pro rodiče, nabízí široké spektrum benefitů formou kafetérie.

Oblast regiony: **OLHO – Technik Czech, s.r.o.:** Firma usiluje o rovné příležitosti v rámci netradičního sektoru výroby, nabízí možnosti flexibilní úpravy pracovní doby, programy na zvládání stresu, spolupracuje s místní mateřskou školkou a nabízí letní školičku pro děti zaměstnanců a zaměstnankyň.